

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

λόγοι του Δημοσθένη

- γ' Ὀλυνθιακός
- ὑπέρ
τῆς ἐλευθερίας
τῶν Ροδίων

β' γυμνασίου

Ὀργανισμός Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων
Ἀθήνα 1982

42201

18-6-2007

Κυρῶν Μεγαίνδρα.

ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ

Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

ΙΣΟΚΡΑΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ
ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΝ.

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1982

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἐξέλιξη τῶν εἰζόνων τοῦ βιβλίου ἔγινε ἀπὸ τὸν Ἀντόνη Ἡ. Σαζιλλοσίου.

Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ

Ὁ Δημοσθένης γεννήθηκε στὸν ἀττικὸ δῆμο τῆς Παιανίας τὸ 384 π.Χ., ἴσως τὴν ἴδια χρονιά μέ τὸ Φίλιππο Β'. Ὁ πατέρας του, Δημοσθένης καί αὐτός, ἦταν εὐπορὸς ἐπιχειρηματίας. Ἡ μητέρα του καταγόταν ἀπὸ ἐλληνικὴ οἰκογένεια τῆς Ταυρικῆς Χερσονήσου. Ὄταν ὁ Δημοσθένης ἦταν ἐπτὰ χρόνων, ἔχασε τὸν πατέρα του. Οἱ κηδεμόνες, δύο συγγενεῖς καί ἓνας φίλος, φάνηκαν ἀνάξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ πατέρα. Σπατάλησαν τὴν περιουσία πού τοὺς εἶχε ἐμπιστευτεῖ καί παραμέλησαν ἀκόμα καί τὴ μόρφωση τοῦ Δημοσθένη, γιὰ τὴν ὁποία εὐτυχῶς φρόντισε ἡ μητέρα του. Ὄταν ὁ Δημοσθένης ἐνηλικιώθηκε, παρέλαβε ἀπὸ τὴν πατρικὴ περιουσία ἓνα ποσό μόλις 70 μῶν.

Ἡ ὑγεία του δέν τὸν ἄφησε ν' ἀσκήσει τὸ σῶμα του στὰ γυμναστήρια. Καλλιέργησε ὁμως συστηματικὰ τίς πνευματικὲς του κλίσεις. Μελέτησε τὸ Θουκυδίδη, τὸν Πλάτωνα καί τὸν Ἰσοκράτη, ἀλλὰ κυρίως ἄκουσε τὰ μαθήματα καί τίς συμβουλές τοῦ ρήτορα Ἰσαίου, πού τοῦ δίδαξε τὸ δίκαιο καί τὴ ρητορικὴ τέχνη. Μέ τὴ βοήθεια τοῦ ρήτορα αὐτοῦ, ὅταν ἤρθε ὁ

Τὰ πρῶτα χρόνια — Ὁ Δημοσθένης μπαίνει στὴ δημόσια ζωὴ

Ο Δημοσθένης

Ἀντίγραφο τοῦ ἔργου τοῦ Πολυεύκτου. Μουσεῖο Βατικανοῦ.
(Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν,
Γ2, σ. 63)

καιρός, υπέβαλε άγωγή έναντίον τών κηδεμόνων του και ύστερα από μεγάλο άγώνα κατόρθωσε ν' ανακτήσει ένα μικρό μέρος τής πατρικῆς του περιουσίας. Οί δικαστικοί αὐτοί άγώνες έδωσαν τήν εύκαιρία στό νεαρό Δημοσθένη νά αποκτήσει πεποίθηση στόν έαυτό του, νά καταπολεμήσει τίς φυσικές του αδυναμίες, όπως μᾶς λένε διάφορες παραδόσεις, και νά δείξει τήν έπιδεξιότητά του στή ρητορική τέχνη. Και έπειδή από τή μεγάλη πατρική περιουσία δέν απέμειναν πιά παρά λίγα, στήν αρχή έγινε λογογράφος. "Ετσι, πρίν άκόμη γίνει τριάντα χρόνων και άρχίσει τήν πολιτική του σταδιοδρομία, είχε αποκτήσει οίκονομική άνεση.

Οί λόγοι του Δημοσθένη είναι δικανικοί και συμβουλευτικοί. Από τούς 61 λόγους πού μᾶς έχουν παραδοθεῖ μέ τό όνομά του, οί 15 είναι συμβουλευτικοί. Είναι αὐτοί πού έκφώνησε στήν έκκλησία του δήμου από τήν έποχή πού άρχισε νά παίρνει ενεργό μέρος στίς συζητήσεις και νά ύποστηρίζει λύσεις για τά ζητήματα τής πολιτείας.

Ο Δημοσθένης άρχίζει νά παίζει ούσιαστικό πολιτικό ρόλο λίγο πρίν από τό 350 π.Χ. Τήν έποχή αὐτή κυριαρχούσε στήν Άθήνα ό Εϋβουλος, ό όποιος είχε κύριο στόχο του νά άνορθώσει τήν οίκονομία τών Άθηνών και παράλληλα νά κρατήσει τήν πόλη μακριά από κάθε πολεμική περιπέτεια. Σ' αὐτό συμφωνούσαν και οί περισσότεροι Άθηναῖοι, πού πίστευαν πώς ή πόλη τους δέν μπορούσε πιά νά έχει φιλοδοξίες για ήγεμονία. Πράγματι, οί έλληνικές πόλεις —κράτη είχαν συνεχίσει όλη αὐτή τήν έποχή νά ξεασθενούν από τίς έσωτερικές τους διαμάχες και

από τούς πολέμους πού ἔκαναν μεταξύ τους. Μέ τή στάση τους αὐτή προετοιμάζαν τήν καταστροφή τους, ἢ ὁποία ὁμως ἀνοιγε συγχρόνως τό δρόμο πρὸς τήν ἐνότητα κάτω ἀπό τήν ἐξουσία ἑνός δυνατοῦ προσώπου. Τό δρόμο αὐτό εἶχαν ἤδη εὐχηθεῖ μερικοί ρήτορες ἢ στοχαστές, ὅπως ὁ Ἰσοκράτης, ὁ ὁποῖος ἀναζητοῦσε ἀπό χρόνια τόν ἰσχυρό ἄνδρα πού θά πραγματοποιοῦσε τήν ἐνότητα.

Ἐνῶ στή νοτιότερη Ἑλλάδα ἡ κατάσταση εἶναι αὐτή, στή Μακεδονία βασιλεύει ἀπό τό 359 π.Χ. ὁ Φίλιππος Β'. Σκοπός τοῦ Φιλίππου ἦταν νά ὑποτάξει τούς γύρω λαούς, νά δημιουργήσει ἀνθηρή οἰκονομία καί δυνατό στρατό καί ἀκολούθως νά ἐπέμβει στή νοτιότερη Ἑλλάδα, νά ἐνώσει τούς Ἕλληνες καί νά προχωρήσει στόν ἀπώτερο σκοπό του, τήν κατάκτηση τῆς Περσίας.

Ο ἄρχοντας
τοῦ
Δημοσθένη

Ὁ Δημοσθένης αἰσθανόταν τόν ἑαυτό του τελείως ἔξω ἀπό τό πολιτικό αὐτό κλίμα. Τήν προσπάθεια τοῦ Φιλίππου νά συνενώσει ὅλους τούς Ἕλληνες ὑπό τήν ἡγεσία του τή θεωροῦσε ἐπεκτατική πολιτική, μειωτική γιά τήν Ἀθήνα καί ἐπικίνδυνη γιά τήν ἐλευθερία ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Στόν ἀγῶνα νά ἀποτρέψει τόν κίνδυνο αὐτό ἀφιέρωσε ὅλη του τή ζωή. Τήν κυριότερη φάση τοῦ ἀγῶνα πού ἔκανε ὁ Δημοσθένης ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, δηλαδή ἀπό τό 350 ἕως τό 341 π.Χ., τήν παρακολουθοῦμε σέ μιὰ σειρά ἀπό ἐννέα λόγους του. Σημαντικότεροι ἀπό αὐτούς εἶναι οἱ τέσσερις Φιλιππικοί καί οἱ τρεῖς Ὀλυμπιακοί. Παρόλο πού ἡ πορεία τῶν γεγονότων μέσα σ' αὐτά τά χρόνια ὅλο καί δικαίωσε τούς φόβους τοῦ Δημοσθένη, οἱ Ἀθηναῖοι ἄρρησαν πολύ

Ὁ Αἰσχίνης
 Ρωμαϊκό
 ἀντίγραφο· τὸ
 πρωτότυπο
 ἦταν τοῦ 4ου
 αἰ. π.Χ.
 Βρετανικό
 Μουσεῖο.
 (Ἀπὸ τὴν
 Ἱστορία τοῦ
 Ἑλληνικοῦ
 ἔθνους τῆς
 Ἑξδοτικῆς
 Ἀθηνῶν, τομ.
 Γ', σελ. 65)

νά πειστοῦν. Σημαντικό ρόλο σ' αὐτό ἔπαιζαν οἱ πολιτικοὶ τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδας καὶ ἀνάμεσά τους ὁ ρήτορας Αἰσχίνης, ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Δημοσθένη. Καὶ μόνο στό τέλος, ἀπὸ τό 341 π.Χ., οἱ Ἀθηναῖοι κινητοποιήθηκαν. Ἀνέλαβαν διπλωματική καὶ στρατιωτική δράση καὶ σχημάτισαν ὑπὸ τὴν ἡγεσία τους συμμαχία ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, στήν ὁποία πῆραν μέρος τελικά καὶ οἱ Θηβαῖοι. Ἐμψυχωτῆς τῆς συμμαχίας αὐτῆς ἦταν ὁ Δημοσθένης (341 π.Χ.). Ἡ τελική σύγκρουση δόθηκε στή Χαιρώνεια (338 π.Χ.). Ἡ ἴττα τῶν ἑλληνικῶν πόλεων στή μάχη αὐτή σήμανε στήν πραγματικότητα τό τέλος τοῦ καθεστώτος τοῦ ἄστεως καὶ τὴν ἐνοποίηση τῆς Ἑλλάδας κάτω ἀπὸ τό μακεδονικό σκῆπτρο.

Παρά τήν εἰρήνην μέ τό Φίλιππο καί τήν ταπεινώ-
ση τῆς πόλεως ὁ Δημοσθένης δέν ἀποσύρθηκε ἀπό
τό προσκήνιο. Ἡ Ἀθήνα ἔκαμε ἀκόμη κάποιες
προσπάθειες νά ξαναβρεῖ τήν ἀνεξαρτησία της. Μέ
τό θάνατο τοῦ Φιλίππου Ἀθηναῖοι καί Θηβαῖοι
ἀποστάτησαν. Ὁ Δημοσθένης εἶχε πρωτοστατήσει
πάλι στήν κίνηση αὐτή. Ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευ-
σε στή νότια Ἑλλάδα καί ἐπανεφερε στήν τάξη τίς
δύο πόλεις. Ἡ μία, ἡ Θήβα, τό πλήρωσε μέ τήν κα-
ταστροφή της. Ἀπό τήν Ἀθήνα ὁ Ἀλέξανδρος
ζήτησε νά τοῦ παραδοθεῖ ὁ Δημοσθένης μαζί μέ
ἄλλους ἑννέα ρήτορες καί στρατηγούς, πού ἦταν τά
κύρια στελέχη τῆς ἀντιμακεδονικῆς παρατάξεως. Ἡ
παράδοση ὅμως αὐτή ματαιώθηκε ὕστερα ἀπό μεσο-
λάβηση τοῦ Δημάδη καί τοῦ Φωκίωνα.

Τά τελευταῖα χρόνια τοῦ Δημοσθένη ἦταν ἄτυχα
καί τό τέλος του δραματικό. Ὅταν μετά τό θάνατο
τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ ἑλληνικές πόλεις ἐξεγέρθηκαν, ὁ
Δημοσθένης ἀνέλαβε πάλι δραστηριότητα. Σέ λίγο
ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ σύμμαχοί τους νικήθηκαν
ἀπό τόν Ἀντίπατρο καί στήν πόλη ἐγκαταστάθηκε
μακεδονική φρουρά (322 π.Χ.). Ὁ ρήτορας Δημά-
δης, φίλος τῶν Μακεδόνων, πρότεινε μέ ψήφισμά
του, πού ἔγινε δεκτό, νά καταδικαστοῦν σέ θάνατο
οἱ ἡγέτες τῆς ἀντιμακεδονικῆς παρατάξεως. Ὁ Δη-
μοσθένης κυνηγημένος ἀπό τοὺς ἀνθρώπους τοῦ
Ἀντιπάτρου κατέφυγε στό ναό τοῦ Ποσειδῶνα στήν
Καλαύρεια (τόν σημερινό Πόρο). Ἐκεῖ γιά νά μήν
πέσει ζωντανός στά χέρια τῶν ἐχθρῶν του ἤπια τό
δηλητήριο πού εἶχε μαζί του κρυμμένο καί πέθανε
(322 π.Χ.).

Ὁ Δημοσθένης κατέχει ἀνάμεσα στοὺς ρήτορες τὴ θέση πού ἔχει ὁ Ὅμηρος ἀνάμεσα στοὺς ποιητές. Τοὺς λόγους του χαρακτηρίζει ἡ ρωμαλέα σκέψη, ἡ καθαρὴ διάταξη, ἡ ἀκριβεία καὶ ἡ λιτότητα στὴν ἔκφραση. Ὅταν ἀναφέρεται σέ γεγονότα, ξέρει νά τὰ παρουσιάζει, νά τὰ ἐξηγεῖ καὶ νά τὰ συνδέει μέ ἐπιδεξιότητα. Οὔτε ἔχει ἀνάγκη ἀπό σπάνιες λέξεις. Μέ τίς συνηθισμένες μπορεῖ νά πετυχαίνει ἐντυπωσιακό ἀποτέλεσμα. Στό ὕφος ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις εἶναι πότε ἀπλός, ὅπως ὁ Λυσίας, καὶ πότε πιό περιτεχνός, ὅπως ὁ Ἰσοκράτης. Οἱ λόγοι του, πού τοὺς προετοίμαζε μέ πολύ μόχθο, ὅπως λένε, ἐξακολουθοῦν νά φαίνονται αὐθόρμητοι καὶ μαζί μέ τό τέλειο ὕφος τους νά διατηροῦν τό ζωνρό τους τόνο. Τὴ μεγάλη αὐτὴ τέχνη τοῦ λόγου, πού μέ τόσο κόπο κατάρκτησε, τὴν προόρισε νά γίνει στά χέρια του δύναμη γιὰ τὴν υπεράσπιση τῆς πατρίδας του. Κι ἐδῶ πρέπει νά ποῦμε ὅτι ὁ Δημοσθένης στάθηκε προπάλτων ἀγωνιστής. Ρίχτηκε σ' ἕναν ἀγώνα γιὰ νά ἐξεγείρει τό λαό τῆς Ἀθήνας γιὰ τὴ σωτηρία τῆς πόλεως καὶ τῆς δημοκρατίας, ὅπως αὐτός τὴν ἐπίστευε. Ἡ ἀφοσίωσή του ὅμως στὴν πόλη του τὸν ἔφερε συνεχῶς σέ ἀντίθεση μέ τὴ νωθρότητα καὶ τὴν ἀδιαφορία τῶν συμπολιτῶν του καὶ προκαλοῦσε τὴν ἀντίδραση τῶν φιλομακεδόνων ἀντιπάλων του. Ἔτσι ὁ Δημοσθένης δέν μπόρεσε νά ἐμποδίσει τὴν καταστροφὴ. Τὰ λάθη τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ διαίρεση τῶν Ἑλλήνων ἔφεραν τό ἀποτέλεσμά τους. Τό ἔργο τοῦ Δημοσθένη ὡστόσο διατηρεῖ μιὰ διαρκὴ ἀξία γιὰ μᾶς ὡς μᾶθημα ἐλευθερίας καὶ πατριωτισμοῦ καὶ ὡς πηγὴ ἱστορικῶν καὶ πολιτικῶν διδαγμάτων.

Ὁ
Δημοσθένης
ὡς
ρήτορας καὶ
ἀγωνιστής

Νόμισμα τοῦ «Κοινοῦ τῶν Χαλκιδέων», δηλ. τῶν Ἴωνων τῆς Χαλκιδικῆς. Τό «Κοινόν» διαλύθηκε τό 379 πΧ μετά τήν ἐπίθεση σπαρτιατικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος. Μέ τήν παρακμή τῆς Σπάρτης τό «Κοινόν» ἀνασυσταίνεται.

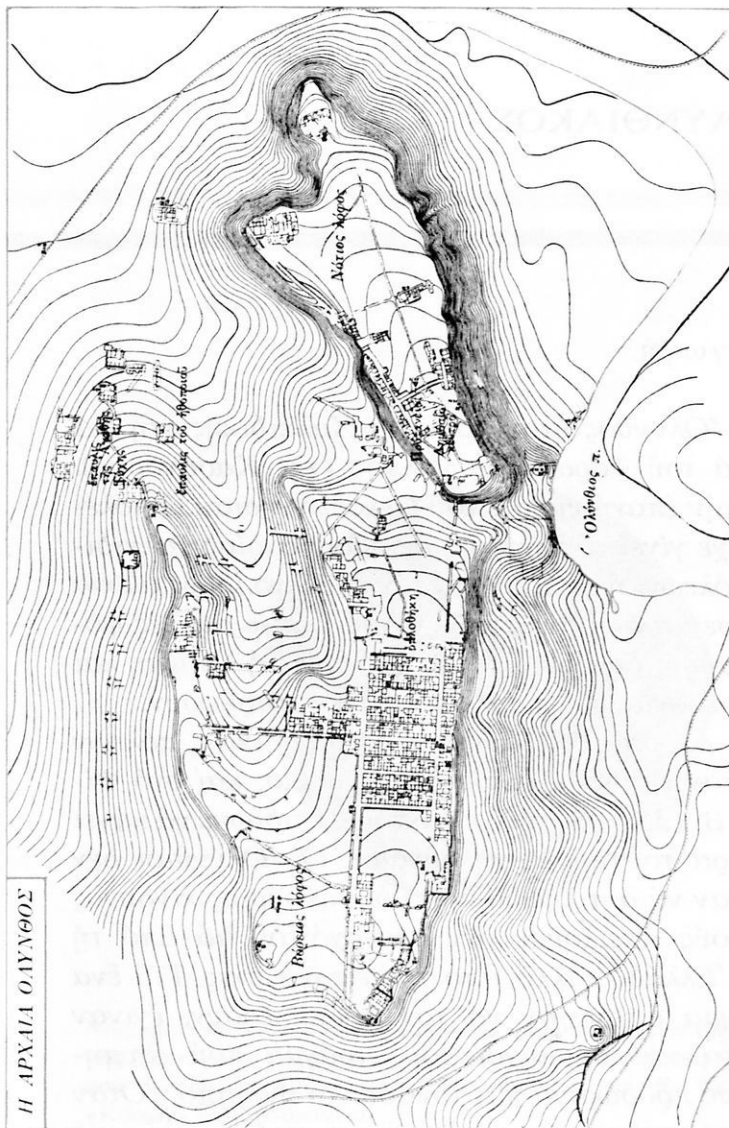
(Ἀπό τήν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τόμ. Γ1, σελ. 385)

Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ

Είσαγωγή

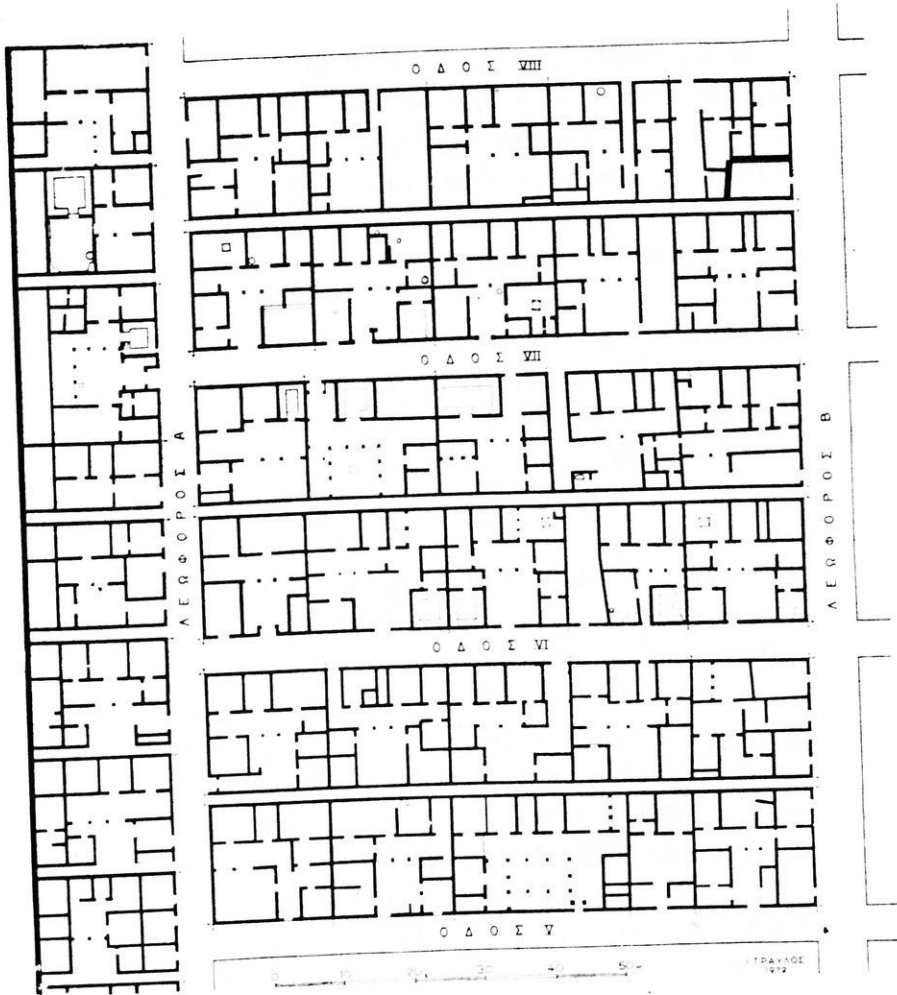
Ἡ Ὀλυνθος ἦταν πόλη τῆς Χαλκιδικῆς στή ΒΔ πλευρά τοῦ Τορωναίου κόλπου (τῆς Κασάνδρας). Ἀπό τήν ἐποχή κιόλας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶχε γίνει τό κέντρο μιᾶς ὁμοσπονδίας χαλκιδικῶν πόλεων, ἡ ὁποία κατά τόν ἐπόμενο ἰδίως αἰῶνα γνώρισε μεγάλη ἀνάπτυξη, παρόλο πού πολλές φορές ἰσχυρές δυνάμεις, ὅπως ἡ Ἀθήνα, ἡ Σπάρτη καί ἡ Μακεδονία, θέλησαν νά τήν καταστρέψουν.

Ἡ ὁμοσπονδία αὐτή τῶν χαλκιδικῶν πόλεων στεκόταν ἐμπόδιο, ὅπως ἦταν φυσικό, καί στό Φίλιππο Β' (359-336 π.Χ.), ὁ ὁποῖος ἐπιδίωκε νά κάνει τή χώρα του κυρίαρχη δύναμη. Οἱ Ὀλύνθιοι δέν ἄρνησαν νά ἀντιληφθοῦν ὅτι ὁ καινούριος κίνδυνος πού τοῦς ἀπειλοῦσε δέν προερχόταν πιά ἀπό τή νότια Ἑλλάδα, ἀλλά ἀπό τό γείτονά τους. Γιά ἓνα διάστημα ἀπέφυγαν νά τόν προκαλέσουν, ἔγιναν μάλιστα καί σύμμαχοί του, πράγμα πού ἐξυτηροῦσε προσωρινά καί τόν ἴδιο τό Φίλιππο. Ὄταν ὅμως τόν εἶδαν νά καταλαμβάνει τή Θεσσαλία, νά προχωρεῖ στή Θράκη καί νά ἐπεμβαίνει παντοῦ.

Η ΑΡΧΑΙΑ Ο.Υ.Υ.ΘΟΣ

Τό σχέδιο της πόλεως κατά τον 5ον αι. π.Χ.
 (Από την Ιστορία του Έλληνικού Έθνους της Εκδοτικής 'Αθηνών, τόμ. Γ' σελ. 57)

Τό σχέδιο τῆς Ὀλύνθου ἔγινε τό 432 π.Χ. σύμφωνα μέ τίς πολεοδομικές ἀπόψεις τοῦ Ἱπποδάμιου, δηλαδή χωρίστηκε ἡ πόλις σέ ἴσα οἰκοδομικά τετράγωνα μέ δρόμους παράλληλους. Ἡ στεγασμένη αὐλή κάθε σπιτιοῦ βλέπει πρὸς τὰ Ν., ἔτσι πού ὁ ἥλιος νά ζεσταίνει τὰ διαμερίσματα τό χειμῶνα, ἐνῶ τό καλοκαίρι, ἀλλάζοντας τροχιά, νά ἀφήνει τό σπίτι δροσερό.

(Αναπαράσταση Ἰ. Τραυλοῦ, Ἀπό τήν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνος τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τομ. Γ₂, σελ. 332).

ἀντιλήφθησαν πώς ἔφτανε ἡ σειρά τους. Στράφηκαν λοιπόν πρὸς τὴν Ἀθήνα καὶ ἔκαμαν εἰρήνη μαζί της (352 π.Χ.). Ὁ Φίλιππος περιέμενε ὡς τὴν ἀνοιξη τοῦ 349 π.Χ., καὶ τότε, ὅταν οἱ ἄλλες του ἐπιχειρήσεις εἶχαν τελειώσει, εἰσέβαλε στὴ Χαλκιδική. Οἱ Ὀλυνθιοὶ ἔκαμαν τότε ἔκκληση στοὺς Ἀθηναίους νὰ τοὺς βοηθήσουν.

Ὁ Δημοσθένης, πού ἤδη ἀπὸ τὸ 351 π.Χ. μετὸν Α' Φιλίππικό του εἶχε συστήσει ἔντονη δράση κατὰ τοῦ Φιλίππου, ὑποστήριξε ἔνθεομα τὴν αἴτηση τῶν Ὀλυνθίων ἐκφωνώντας τὸν Α' Ὀλυνθιακὸ λόγο του (349 π.Χ.). Ἡ Ὀλυνθος εἶνε δεκτὴ στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία καὶ ὁ στρατηγὸς Χάροης ξεζίνησε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μετὰ κάποια στρατιωτικὴ δύναμη—πού ἀποδείχτηκε ἀνίσχυρη— νὰ βοηθήσει τοὺς Ὀλυνθίους. Λίγο ἀργότερα, μετὸν Β' Ὀλυνθιακὸ λόγο ὁ Δημοσθένης ζήτησε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους νὰ συνάψουν νέες συμμαχίες καὶ νὰ βοηθήσουν πρὸ ἀποτελεσματικὰ τὴν Ὀλυνθο. Ἡ βοήθεια ὡστόσο καὶ πάλι δέν ἦταν σπουδαία, παρόλο πού ὁ Φίλιππος ἔφτανε πιά ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη.

Σέ ποιά φάση τοῦ πολέμου ἐκφωνήθηκε ὁ Γ' Ὀλυνθιακὸς δέν εἶναι γνωστό. Ἴσως λίγο ἔπειτα ἀπὸ τοὺς ἄλλους δύο, μέσα στοῦ 349 π.Χ., ἴσως τὴν ἀνοιξη τοῦ 348 π.Χ. Ὁ λόγος αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸ κορυφωμα τῆς προσπάθειας τοῦ Δημοσθένη γιὰ νὰ σωθεῖ ἡ Ὀλυνθος καὶ παράλληλα νὰ ἀντιμετωπιστεῖ μετὰ τολμηρὰ μέτρα ὁ Φίλιππος, ὅσο εἶναι καιρὸς.

Στὸ μεταξὺ ὅμως οἱ Ὀλυνθιοὶ, νικημένοι στὸ πεδίο τῆς μάχης, εἶχαν κλειστεῖ στὰ τεῖχη τους καὶ ἐναγώνια περιέμεναν βοήθεια. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀποφά-

Φίλιππος ὁ Β'. Χρυσό περίπλοτο ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Παρισίων.

(Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τόμ. Δ, σελ. 15)

οισαν τὴν τελευταία στιγμή νά στείλουν σοβαρὴ ἐνίσχυση, ἔφτασαν ὁμως ἀργά. Ἡ πόλη εἶχε πέσει στὰ χέρια τοῦ Φιλίππου (Αὐγούστος τοῦ 348 π.Χ.), ὁ ὁποῖος ἀκολούθως τὴν κατέστρεψε.

Ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ νομίσματος τῆς σελ. 12.

Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ

Δέν κάνω τίς ἴδιες σκέψεις, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅταν ἀπό τή μιὰ ἐξετάσω τήν πολιτική κατάσταση καί ἀπό τήν ἄλλη τούς λόγους πού ἀκούω. Γιατί βλέπω ὅτι οἱ λόγοι μιλοῦν γιά τό πῶς θά τιμωρηθεῖ ὁ Φίλιππος, ἐνῶ ἡ κατάσταση ἔχει φτάσει σέ τέτοιο σημεῖο, πού πρέπει νά κοιτάξουμε νά μήν πάθουμε ἐμεῖς πρῶτοι κακό. Αὐτοί λοιπόν πού σᾶς λένε τέτοια πράγματα μοῦ φαίνεται πῶς τίποτε ἄλλο δέν κάνουν παρά σφάλλουν, ἐφόσον σᾶς παρουσιάζουν τήν ὑπόθεση πού συζητεῖτε ὄχι ὅπως πραγματικά εἶναι. Καί ἐγώ τό ξέρω, καί πολύ καλά, ὅτι κάποτε ἡ πόλη μας ἦταν σέ θέση καί τά δικά της μέ ἀσφάλεια νά διατηρήσει καί τό Φίλιππο νά τιμωρήσει. Στίς δικές μου μέρες¹, ὄχι παλιά, ἔχουν γίνει καί τά δύο αὐτά. Τώρα ὅμως ἔχω τήν πεποίθηση ὅτι εἶναι ἀρκετό γιά μᾶς νά προλάβουμε πρῶτα - πρῶτα νά σώσουμε τούς συμμάχους μας. Ἐάν αὐτό τό πετύχου-

*Προοίμιο —
Πῶς
παρουσιάζεται
ἡ κατάσταση*

2

με, τότε θά μπορεῖ κανείς νά σκέφτεται καί γιά τό ποιόν θά τιμωρήσει καί μέ ποιόν τρόπο. Προτουῖ ὅμως τοποθετήσουμε σέ σωστές βάσεις τήν ἀρχή, θεωρῶ μάταιο νά κάνουμε ὅποιοδήποτε λόγο γιά τό τέλος.

3 Ἡ σημερινή λοιπόν περίσταση χρειάζεται ὅσο ποτέ ἄλλοτε πολλή προσοχή καί σκέψη. Γιά μένα ὅμως τό πιό δύσκολο δέν εἶναι νά σᾶς συμβουλέψω αὐτό πού εἶναι ἀναγκαῖο γιά τίς σημερινές συνθήκες, ἀλλά αὐτό μέ φέρνει σέ ἀμηχανία, μέ τί τρόπο, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πρέπει νά σᾶς μιλήσω γι' αὐτά τά πράγματα. Γιατί ἀπό ὅσα εἶδα καί ἄκουσα ἐδῶ ἔχω πειστεῖ ὅτι οἱ πιό πολλές ὑποθέσεις μᾶς ξέφυγαν ἐπειδή δέ θέλουμε νά πράξουμε αὐτό πού πρέπει καί ὄχι ἐπειδή δέν τό ἀντιλαμβανόμαστε. Σᾶς ζητῶ λοιπόν, ἂν μιλήσω μέ παρρησία, νά φανεῖτε ὑπομονετικοί κοιτάζοντας τοῦτο μόνο, ἂν λέω τήν ἀλήθεια καί ἂν τό κάνω γιά νά πᾶνε τά πράγματα καλύτερα στό ἐξῆς. Γιατί μέ τό νά ἀγορεύουν μερικοί γιά νά σᾶς εὐχαριστήσουν βλέπετε σέ τί ἄθλιο σημεῖο ἔφτασαν οἱ ὑποθέσεις μας².

4 Πρῶτα ὅμως θεωρῶ ἀναγκαῖο νά σᾶς θυμίσω λίγα ἀπό τά προηγούμενα γεγονότα. Θυμάστε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅταν σᾶς ἀνήγγειλαν πρῖν ἀπό τρία ἢ τέσσερα χρόνια ὅτι ὁ Φίλιππος πολιορκοῦσε στή Θράκη τό Ἡραῖον Τεῖχος³. Τότε λοιπόν ἦταν ὁ μήνας Μαυμακτηριῶν⁴. Ὑστερα ἀπό πολλούς λόγους καί θόρυβο, ἀποφασίσατε νά σύρετε στή θάλασσα σαράντα τριήρεις, νά ἐπιβιβαστοῦν σέ αὐτές πολῖτες ἕως σαράντα πέντε ἐτῶν⁵ καί νά εἰσφέρετε ἐξήντα τάλαντα. Ὑστερα πέρασε ἡ χρονιά ἐκεῖνη καί ἦρθε ὁ

Τά
προηγούμενα
ἔαθη

Ἐκατομβαιῶν, ὁ Μεταγειτνίων, ὁ Βοηδρομιῶν⁶. Καί μόλις τόν μήνα αὐτό μετὰ τὰ μυστήρια ⁷ στείλατε τὸ Χαρίδημο⁸ μὲ δέκα πλοῖα χωρὶς στρατιῶτες⁹ καὶ πέντε ἀργυρὰ τάλαντα. Γιατί καθὼς ἤρθε ἡ εἶδηση ὅτι ὁ Φίλιππος ἦταν ἄρρωστος ἢ ὅτι πέθανε¹⁰ — διαδόθηκαν καὶ τὰ δύο — νομίσατε ὅτι δέν ἦταν πιά κατάλληλη ἡ στιγμή γιὰ νά βοηθήσετε καὶ ἐγκαταλείψατε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὴν ἐκστρατεία¹¹. Καὶ ὁμως τότε ἦταν ἡ εὐκαιρία. Γιατί, ἂν τότε μὲ προθυμία στέλναμε βοήθεια ἐκεῖ, ὅπως εἶχαμε ἀποφασίσει, ὁ Φίλιππος, πού σώθηκε, δέ θά μᾶς ἐνοχλοῦσε τώρα.

5

Πάντως ὅ,τι ἔγινε τότε δέν μπορεῖ νά ἀλλάξει.

Ἄλλως τώρα παρουσιάστηκε ἡ εὐκαιρία γιὰ ἕναν ἄλλο πόλεμο, γι' αὐτό καὶ θύμισα τὰ περασμένα, γιὰ νά μὴν πάθετε τὰ ἴδια. Πῶς λοιπόν θά χειριστοῦμε αὐτὴ τὴν περίσταση, ἄνδρες Ἀθηναῖοι; Ἄν δέ βοηθήσετε μὲ ὅλες σας τίς δυνάμεις, ὅσο σᾶς εἶναι δυνατό, κοιτάξτε πῶς θά τὰ ἔχετε καταφέρει νά γίνει ὅλος ὁ πόλεμος πρὸς ὄφελος τοῦ Φιλίππου. Συνέβαινε οἱ Ὀλύνθιοι νά ἔχουν μία σημαντικὴ δύναμη καὶ τὰ πράγματα εἶχαν ἔτσι: Οὔτε ὁ Φίλιππος τοὺς ἐμπιστευόταν οὔτε αὐτοὶ τὸ Φίλιππο. Ἐμεῖς κάμαμε εἰρήνη μ' ἐκείνους καὶ ἐκεῖνοι μ' ἐμᾶς¹². Τό γεγονός αὐτό ἦταν σοβαρὸ ἐμπόδιο καὶ μεγάλη δυσκολία γιὰ τὸ Φίλιππο, μία μεγάλη πόλη συμφιλιωμένη μ' ἐμᾶς νά παραμονεύει τίς κρίσιμες στιγμὲς του. Πιστεύαμε πῶς πρέπει μὲ κάθε τρόπο νά σπρώξουμε τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς σὲ πόλεμο ἐναντίον του. Καὶ αὐτό πού ὅλοι συζητοῦσαν ἔχει τώρα ὅπωςδήποτε πραγματοποιηθεῖ. Τί λοιπόν ἀπομένει, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, παρὰ νά βοηθήσετε μὲ ἰσχυρὲς δυνάμεις καὶ μὲ

6

Μία
καινούρια
εὐκαιρία

7

8

προθυμία; Ἐγὼ ἀλήθεια δὲ βλέπω τίποτε ἄλλο. Γιατί ἐκτός ἀπὸ τὴν ντροπὴ πού θά πέσει ἐπάνω μας, ἂν ἀμελήσουμε κάποια ὑποχρέωσή μας, δὲν εἶναι λίγος καὶ ὁ φόβος, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πού αἰσθάνομαι γιὰ τὰ μετέπειτα, ἐφόσον οἱ Θηβαῖοι ἔχουν ἀπέναντί μας τὶς διαθέσεις πού ἔχουν¹³ καὶ οἱ Φωκεῖς εἶναι οἰκονομικὰ ἐξαντλημένοι¹⁴ καὶ δὲν ὑπάρχει κανεὶς νὰ ἐμποδίσει τὸ Φίλιππο, ὅταν ξεκαθαρίσει τὶς τωρινές του ὑποθέσεις,¹⁵ νὰ στραφεῖ πρὸς τὰ ἐδῶ. Ἀληθινὰ ὅμως, ἂν κάποιος ἀπὸ ἐσᾶς ἀναβάλλει ὡς τότε νὰ κάνει αὐτὰ πού πρέπει, θέλει φαίνεται νὰ δεῖ ἀπὸ κοντὰ τὰ δεινὰ, ἐνῶ θά μπορούσε νὰ ἀκούει ὅτι συμβαίνουν ἄλλοῦ, καὶ θέλει νὰ ζητάει γιὰ τὸν ἑαυτό του βοηθούς, ἐνῶ τώρα μπορεῖ αὐτὸς ἄλλους νὰ βοηθήσει. Ὅτι τὰ πράγματα θά φτάσουν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ἂν ἀμελήσουμε τὴν τωρινὴ εὐκαιρία, τὸ ξέρουμε βέβαια σχεδόν ὅλοι.

9
10
11

«Ὅμως», θά μοῦ ἔλεγε ἴσως κανεὶς, «ὅλοι ξέρουμε ὅτι πρέπει νὰ βοηθήσουμε καὶ θά βοηθήσουμε πές μας ὅμως τὸ πῶς». Μὴν ἀπορήσετε λοιπόν, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἂν πῶ κάτι ἀπροσδόκητο γιὰ τοὺς πολλούς. Νὰ ὀρίσετε νομοθέτες¹⁶. Στούς νομοθέτες αὐτούς ὅμως, μὴν ὑποβάλετε κανένα νόμο — ἀρκετούς ἔχετε — ἀλλὰ νὰ καταργήσετε αὐτούς πού σᾶς βλάπτουν στίς σημερινές περιστάσεις. Καὶ ἐννοῶ, σᾶς τὸ λέω ἔτσι ξεκάθαρα, τοὺς νόμους γιὰ τὰ θεωρικά¹⁷ καὶ μερικούς ἀκόμα πού ἀφοροῦν τὴν ὑπηρεσία στό στρατό. Οἱ πρῶτοι μοιράζουν τὰ στρατιωτικὰ χρήματα ὡς θεωρικά σ' αὐτούς πού μένουν στά σπίτια τους, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι ἀθρώνουν τοὺς ἀνυπότακτους¹⁸ καὶ μ' αὐτὸ ἀποκαρδιώνουν

Ἡ προϋπόθεση γιὰ νὰ γίνει τὸ σωστό

πρῶτος ὁρᾶται →

καί ὅσους θέλουν νά πράξουν τό καθῆκον τους.
"Όταν λοιπόν καταργήσετε αὐτούς τούς νόμους καί
ἀνοίξετε ἀσφαλῆ τό δρόμο σ' ἐκεῖνον πού λέγει τά
πιό σωστά, τότε νά ἀναζητήσετε καί τόν ἄνθρωπο
πού θά προτείνει ὅσα ὅλοι σας γνωρίζετε πώς
συμφέρουν. Πρίν τά κάνετε αὐτά, μή ρωτᾶτε ποιός
θά θελήσει νά πεῖ τό σωστότερο γιά σᾶς καί ἀπό σᾶς
νά καταστραφεῖ. Δέ θά τόν βρεῖτε· ἄλλωστε τό μόνο
ἀποτέλεσμα θά ἦταν αὐτός πού εἶπε καί πρότεινε
τέτοια πράγματα νά πάθει ἄδικα κανένα κακό,
χωρίς καθόλου νά ὠφελήσει τήν κατάσταση, ἀλλά
ἐπιπλέον νά συντελέσει ὥστε καί στό μέλλον ἀκόμη
πιό ἐπίφοβο νά γίνει ἀπό τώρα τό νά λείει κανείς τό
σωστό. Καί πρέπει, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νά ἀξιώσετε
νά καταργήσουν αὐτούς τούς νόμους οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι
πού τούς θέσπισαν¹⁹. Γιατί δέν εἶναι δίκαιο νά ἔχουν
τήν εὐνοιά σας, ἡ ὁποία στάθηκε βλαβερή γιά ὄλη
τήν πόλη, ἐκεῖνοι πού θέσπισαν τότε τούς νόμους,
ἐνῶ ἡ ἀντιπάθειά σας, ἡ ὁποία θά μᾶς κάνει ὅλους
πιό εὐτυχημένους, νά γίνει αἰτία ὥστε νά τιμωρηθεῖ
ἐκεῖνος πού θά μᾶς συμβουλέψει τώρα τό ὀρθό. Πρίν
τά τακτοποιήσετε αὐτά, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μήν πι-
στεύετε ὅτι θά βρεθεῖ ἀνάμεσά σας κανείς τόσο
δυνατός, ὥστε νά παραβεῖ τούς νόμους αὐτούς καί
νά μήν τιμωρηθεῖ, οὔτε τόσο ἀνόητος, ὥστε νά ριχτεῖ
μόνος του μέσα σ' ἕναν ὀλοφάνερο κίνδυνο.

Δέν πρέπει ὥστόσο νά ἀγνοεῖτε καί κάτι ἄλλο,
ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅτι ἕνα ψήφισμα δέν ἀξίζει τίπο-
τε, ἂν δέν ὑπάρχει μαζί καί ἡ θέληση νά ἐκτελέσετε
πρόθυμα αὐτά τουλάχιστο πού ἀποφασίσαστε." Ἄν τά
ψηφίσματα ἦταν ἱκανά μόνα τους ἢ νά σᾶς ἀναγκά-

12

13

14

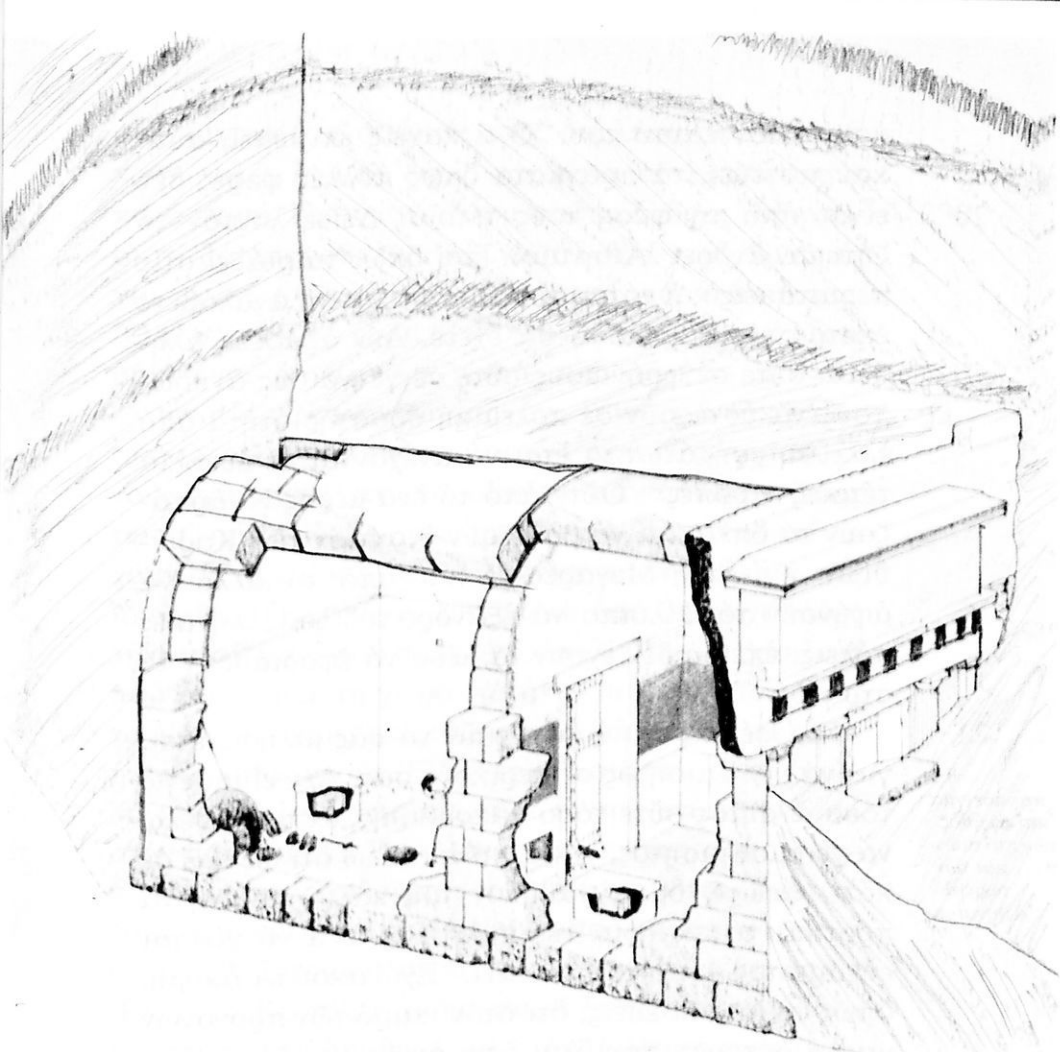
*Ἀνάγκη
ἔργον ὅσο
εἶναι καιρός.
Μόνη λύσις ἡ
χορηγοποίηση
τῶν θεωρητικῶν*

ζουν νά κάνουνε ὅ,τι πρέπει ἢ νά ἐκτελοῦν τά ἴδια ἐκεῖνα πού ἀναγράφουν, τότε οὔτε ἐσεῖς θά ψηφίζατε πολλά καί λίγα θά κάνατε ἀπό αὐτά ἢ μᾶλλον τίποτε, οὔτε ὁ Φίλιππος θά μᾶς ἐδειχνε τόσον καιρό τήν περιφρόνησή του· γιατί πρό πολλοῦ ἀπό τά
15 ψηφίσματα τουλάχιστο θά εἶχε τιμωρηθεῖ. Ἀλλά τά πράγματα δέν ἔχουν ἔτσι· ἡ πράξις, ἐνῶ χρονικά ἔρχεται ἔπειτα ἀπό τούς λόγους καί τίς ψηφοφορίες, στήν πραγματικότητα προηγείται καί εἶναι σπουδαιότερη. Αὐτή λοιπόν μᾶς λείπει, τά ἄλλα τά ἔχουμε. Καί ὑπάρχουν ἀνάμεσά σας, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀνθρώποι ἱκανοί νά ποῦν αὐτά πού πρέπει κι ἐσεῖς εἶστε οἱ πιό εὐφυεῖς ἀπό ὅλους νά κρίνετε αὐτά πού
16 εἰπώθηκαν καί τώρα ἀκόμη θά μπορέσετε νά πραγματοποιήσετε ἔργα, ἐάν ἐνεργήσετε σωστά. Ποιόν καιρό ἢ ποιᾶ περίσταση ζητᾶτε καλύτερη ἀπό τή σημερινή, ἄνδρες Ἀθηναῖοι; Πότε θά κάνατε αὐτά πού πρέπει, ἂν ὄχι τώρα; Δέν ἔχει καταλάβει ὁ ἄνθρωπος αὐτός ὅλα τά ὀχυρά μας;²⁰ Ἄν κυριέψει καί αὐτή τή χώρα²¹, δέ θά ἔχουμε πάθει τήν πιό ἐπαίσχυντη καταστροφή; Δέν πολεμοῦν τώρα αὐτοί
17 πού τούς ὑποσχόμασταν, ἂν γίνεῖ πόλεμος, νά τούς σώσουμε μέ προθυμία; Δέν εἶναι ἐχθρός μας; Δέ κρατᾶ μέρη δικά μας; Δέν εἶναι βάρβαρος;²² Δέν τοῦ ἀξίζει ὅ,τι κι ἂν πεῖ κανεῖς γι' αὐτόν; Μά γιά τό ὄνομα τῶν θεῶν, πρῶτα θά τά ἐγκαταλείψουμε ὅλα καί σχεδόν θά τόν βοηθήσουμε στά σχέδιά του, καί τότε θά ἀναζητήσουμε τούς αἰτίους; Γιατί δέ θά ποῦμε βέβαια ὅτι φταίμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, τό ξέρω καλά. Κανεῖς ἀπό ὅσους ἐγκατέλειψαν τή θέση τους μέσα
στον κίνδυνο τῆς μάχης δέν κατηγορεῖ τόν ἑαυτό του,

Χάρτης της αρχαίας Μακεδονίας. Διαγράφονται τὰ ὄρια τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου, ὅταν ἔλαβε τὸ βασιλικὸ τίτλο ὁ Φίλιππος (355 π.Χ.) καὶ οἱ ἐπεκτάσεις τοῦ κράτους του πρὸς τὰ Β., τὰ ΒΑ καὶ τὰ Ν. μέχρι τὸ θάνατό του (337 π.Χ.).
 (Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος τοῦ Ἰω. Παπασταύρου, τ.Β' Θεσ/νίκη 1953)

ἀλλά τό στρατηγό, τούς συντρόφους του καί γενικά ὄλους, ἐκτός ἀπό τόν ἑαυτό του. Κι ὅμως ἡ ἥττα ὀφείλεται, νομίζω, σέ ὄλους πού ἄφησαν τή θέση τους καί ἔφυγαν. Αὐτός πού κατηγορεῖ τούς ἄλλους 18 μποροῦσε νά μείνει σταθερός στή θέση του καί ἂν αὐτό τό ἔκανε ὁ καθέννας, θά νικοῦσαν. Ἔτσι καί τώρα· ἂν κάποιος δέ μᾶς λέει ποιό εἶναι τό καλύτερο, ἄς σηκωθεῖ ἄλλος νά μᾶς πεῖ, ὄχι νά κατηγορεῖ τόν προηγούμενο. Ἐνας δεύτερος ἔχει νά πεῖ κάτι καλύτερο; Ἀκολουθήστε τον καί καλή τύχη. Μήπως ὅμως ἡ συμβουλή αὐτή δέ σᾶς εἶναι εὐχάριστη; Σ' αὐτό δέ φταίει πιά ὁ ρήτορας, ἐκτός ἂν παρέλειπε νά κάνει τίς εὐχές πού ἔπρεπε²³. Ὅμως νά κάνει κανεῖς εὐχές, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἶναι εὐκόλο, ἂν συνοψίσει μέσα σέ μία εὐχή, μέ λίγες λέξεις, ὅλα ὅσα ἐπιθυμεῖ. Μά νά διαλέξει κανεῖς μία γνώμη, ὅταν ἔχει μπροστά του νά ἀποφασίσει γιά τίς ὑποθέσεις τῆς πόλεως, δέν εἶναι πιά τό ἴδιο εὐκόλο. Τότε πρέπει νά προτιμήσει 19 τά πιά ὀρθά καί ὄχι τά πιά εὐχάριστα, ἂν δέν μπορεῖ καί τά δύο μαζί. Ἐάν ὅμως μπορεῖ κάποιος καί τά θεωρικά νά μᾶς ἀφήσει ἄθικτα καί νά ὑποδείξει ἄλλους πόρους γιά τίς στρατιωτικές ἀνάγκες, αὐτός δέν εἶναι καλύτερος; θά ἔλεγε κανεῖς. Συμφωνῶ ἀπόλυτα, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἂν βέβαια ὑπάρχει ἕνας τέτοιος. Ἀναρωτιέμαι ὅμως, ἂν ἔχει ποτέ συμβεῖ ἢ ἂν θά συμβεῖ σέ ἄνθρωπο νά ξοδέψει τά ὑπάρχοντά του σέ πράγματα μή ἀναγκαῖα καί ὕστερα, ἀπό αὐτά πού τοῦ λείπουν νά ἔχει ἀφθονα καί γιά τά ἀναγκαῖα. Νομίζω ὅμως ὅτι σέ κάτι τέτοιες σκέψεις παίξει μεγάλο ρόλο ἡ ἐπιθυμία τοῦ καθενός, γι' αὐτό καί τό πιά εὐκόλο πράγμα εἶναι τό νά ἐξαπατήσει

Κάτοψη του βασιλικού τάφου της Βεργίνας. Ο καθηγητής κ. Μ. Ἀνδρόνικος, με την άδεια του οποίου δημοσιεύεται ή κάτοψη του τάφου, λέει σχετικά: «Πιστεύω πώς τό πιό ούσιαστικό κέρδος τής άνασκαφής είναι τά ίδια τά εϋρήματα πού θά μās έπιτρέψουν νά μελετήσουμε και νά γνωρίσουμε πολλά πολιτιστικά και άλλα στοιχεία τής κοινωνίας του μακεδονικού έλληνισμού».

(Από τόν τόμο «Φίλιππος Βασιλεύς Μακεδόνων» τής Έκδοτικής Ἀθηνών. Δημοσιεύεται μέ τήν άδεια του καθηγητού κ. Μ. Ἀνδρόνικου).

20 κανείς τόν ἑαυτό του. Ὅ,τι κανείς ἐπιθυμεῖ, αὐτό καί πιστεύει, τά πράγματα ὁμως πολλές φορές δέν εἶναι ἀπό τή φύση τους τέτοια. Δεῖτε λοιπόν τό ζήτημα, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἔτσι ὅπως ταιριάζει σίς περιστάσεις καί τότε καί θά μπορέσετε νά ἀναλάβετε ἐκστρατεία καί μισθό θά ἔχετε. Δέν ἀρμόζει, ἀλήθεια, οὔτε σέ φρόνιμους οὔτε σέ γενναίους ἀνθρώπους νά ὑστεροῦν σέ πολεμική δραστηριότητα ἀπό ἔλλειψη χρημάτων κι ἔτσι νά ἀνέχονται μέ εὐκολία τέτοιες ντροπές²⁴. Οὔτε ἀπό τό ἕνα μέρος νά ἀρπάζουν τά ὄπλα καί νά βαδίζουν ἐναντίον τῶν Κορινθίων καί τῶν Μεγαρέων²⁵ καί ἀπό τό ἄλλο νά ἀφήνουν τό Φίλιππο νά ἐξανδραποδίζει ἐλληνικές πόλεις, ἐπειδή δέν ἔχουν τά μέσα νά ἐφοδιάσουν τό στρατό.

21 *Τό παράδειγμα καί τό ἦθος τῶν παλαιῶν καί τῶν τωρινῶν Ἀθηναίων* Καί δέν προτίμησα τυχαῖα νά σᾶς μιλήσω ἔτσι, γιά νά γίνω μισητός σέ μερικούς σας. Δέν εἶμαι ἐγώ τόσο ἀνόητος οὔτε τόσο κακομοίρης, ὥστε νά θέλω νά γίνομαι μισητός, χωρίς νά πιστεύω ὅτι ὠφελῶ σέ κάτι. Θεωρῶ ὁμως καθῆκον τοῦ καλοῦ πολίτη νά προτιμᾷ τή σωτηρία τῆς πολιτείας ἀντί νά γίνεται εὐχάριστος μέ αὐτά πού λέει. Ἐχω ἀκούσει ἀκόμη, ὅπως τό ἴδιο κι ἐσεῖς, ὅτι στόν καιρό τῶν προγόνων μας οἱ ρήτορες, πού ὄλοι ὅσοι ἀνεβαίνουν στό βῆμα τοὺς ἐγκωμιάζουν, μά καθόλου δέν τοὺς μιμοῦνται, αὐτή τή συνήθεια καί τήν ἀρχή στήν πολιτική τους εἶχαν — ὁ Ξακουστός ἐκεῖνος Ἀριστείδης, ὁ Νικίας, ὁ συνονόματός μου Δημοσθένης²⁶ ὁ Περικλῆς²⁷. Ἀπό τότε ὁμως πού ἐμφανίστηκαν οἱ ρήτορες αὐτοί πού σᾶς ἐρωτοῦν: «Τί θέλετε; Τί νά προτείνω; Τί χάρη νά σᾶς κάμω;» τά συμφέροντα τῆς πόλεως ἔχουν θυσιάσει γιά τήν εὐνοια τῆς στιγμῆς καί τέτοια πράγματα

συμβαίνουν και οι δικές τους δουλειές όλες πηγαί-
νουν καλά, ενώ οι δικές σας είναι σέ αξιοθρήνητη
κατάσταση. Πραγματικά σκεφτείτε, άνδρες Ἀθηναῖ- 23
οι, τί θά μπορούσε κανείς νά πει σέ γενικές γραμμές
γιά τά ἔργα τῶν προγόνων σας και γιά τά δικά σας.
"Ὅ,τι σᾶς πῶ θά εἶναι σύντομο και γνωστό σας. Γιατί
σᾶς εἶναι δυνατό νά γίνετε εὐτυχισμένοι, άνδρες
Ἀθηναῖοι, ἀκολουθώντας ὄχι ξένα, μά δικά σας 24
παραδείγματα. Ἐκεῖνοι λοιπόν, πού οι ρήτορες δέν
τούς ἔκαναν τά χατήρια, οὔτε τούς ἀγαποῦσαν, ὅπως
τόρα αὐτοί ἐσᾶς, στάθηκαν γιά σαράντα πέντε
χρόνια²⁸ ἡγεμόνες τῶν Ἑλλήνων μέ τή θέληση τῶν
ἰδίων τῶν Ἑλλήνων· και πάνω ἀπό δέκα χιλιάδες
τάλαντα²⁹ μάζεψαν στήν Ἀκρόπολη³⁰ και ὁ βασιλιάς
πού ἐξουσίαζε τή χώρα αὐτή³¹ σ' αὐτούς ἦταν ὑπο-
ταγμένος³², ὅπως ταιριάζει ἕνας βάρβαρος νά εἶναι
ὑποταγμένος στούς Ἕλληνας³³. Ἔστησαν ἀκόμη πολ-
λά και ὠραῖα τρόπαια³⁴ πολεμώντας στήν ξηρά και
στήν θάλασσα, οι ἴδιοι³⁵ ἐκστρατεύοντας, και στάθη-
καν οι μόνοι ἄνθρωποι πού γιά τά κατορθώματά 25
τους ἄφησαν δόξα πού νά μήν μπορεῖ νά τή φτάσει ὁ
φθόνος³⁶. Τέτοια θέση λοιπόν εἶχαν ἀνάμεσα στούς
Ἕλληνας. Κοιτάξετε ἀκόμη ποιόι ἦταν μέσα στήν ἴδια
τήν πόλη, στή δημόσια και στήν ἰδιωτική τους ζωή.
Στό δημόσιο λοιπόν τομέα μᾶς ἔχτισαν τόσα και
τέτοια οἰκοδομήματα και ἱερά τέτοιας ὁμορφιάς και
ἀφιερώματα μέσα σέ αὐτά, ὥστε κανείς μεταγενέστε-
ρος δέν μπορεῖ νά τά ξεπεράσει. Στήν ἰδιωτική τους 26
πάλι ζωή ἦταν τόσο ἀπλοί και τόσο πιστοί στά ἦθη
τῆς δημοκρατίας, ὥστε, ἂν κανείς σας ξέρει τί σπῆτι
εἶχαν κάποτε ὁ Ἀριστείδης, ὁ Μιλτιάδης και οι

- 27 ἄλλοι ἐπιφανεῖς πολῖτες, βλέπει πὼς καθόλου δέν εἶναι πολυτελέστερο ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ γείτονά του. Γιατί ἐκεῖνοι δέν πολιτεύονταν γιὰ νὰ πλουτίσουν, μὰ καθένας τους πίστευε πὼς πρέπει νὰ ἀυξήσῃ τὸ δημόσιο πλοῦτο. Κι ἔτσι μὲ τὴν καλὴ τους πίστη πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, μὲ τὴν εὐσέβεια πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τὴν ἰσότητα μεταξὺ τους ἀπέκτησαν, φυσικά, μεγάλη εὐδαιμονία. Τότε λοιπὸν ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα γιὰ τοὺς προγόνους μας, ὅταν ἠγέτες τους ἦταν αὐτοὶ πού ἀνέφερα. Τώρα ὁμως πὼς ἔχουν τὰ δικά μας μὲ τοὺς τωρινούς «χρηστούς» ρήτορες; Εἶναι τάχα σέ ὅμοια κατάσταση ἢ σέ παραπλήσια; Σ' ἐμᾶς... καλύτερα νὰ σωπάσω γιὰ τὰ ὑπόλοιπα, ἂν καὶ θὰ μπορούσα πολλά νὰ πῶ. Βλέπετε ὁμως πόσο τὸ πεδίο εἶναι ἀνοιχτὸ μπροστά σας, ἐφόσον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔχουν ἀφανιστεῖ, οἱ Θηβαῖοι εἶναι ἀπασχολημένοι³⁷ καὶ κανεὶς ἄλλος δέν εἶναι ἰκανὸς νὰ διεκδικήσῃ ἀπὸ ἐμᾶς τὰ πρωτεῖα· καὶ ἐνῶ μᾶς εἶναι δυνατὸ καὶ τὰ δικά μας νὰ διατηροῦμε καὶ γιὰ
- 28 τὰ δίκαια τῶν ἄλλων νὰ ἀποφασίζουμε, ἔχουμε ἀποστερηθεῖ δική μας χώρα³⁸ καὶ χωρὶς καμιὰ ἀνάγκη ἔχουμε ἑξοδέψει πάνω ἀπὸ χίλια πεντακόσια τάλαντα καὶ ὅσους συμμάχους ἀποκτήσαμε στὸν πόλεμο³⁹ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ⁴⁰ μᾶς ἔκαναν νὰ τοὺς χάσουμε σέ καιρὸ εἰρήνης καὶ γυμνάσαμε⁴¹ ἐναντίον μας τόσο μεγάλο ἐχθρό. Ἐὰν δέν εἶναι ἔτσι, ἄς ἔρθῃ κανεὶς ἐδῶ μπροστά νὰ μοῦ πεῖ ἀλλιῶς ἔχει γίνῃ ἰσχυρὸς ὁ Φίλιππος, ἂν ὄχι ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους. Μὰ φίλε μου, ἐὰν οἱ ἐξωτερικὲς ὑποθέσεις πηγαίνουν ἄσχημα, τουλάχιστο μέσα στὴν ἴδια τὴν πόλη τώρα τὰ πράγματα πηγαίνουν καλύτερα. Καὶ τί θὰ εἶχε νὰ
- 29

αναφέρει κανείς; Τίς ἐπάλξεις πού σοβαντίζουμε, τούς δρόμους πού ἐπισκευάζουμε, τίς βρύσες καί τέτοιες φλυαρίες⁴². Γυρίστε νά δεῖτε τούς ὑποστηρικτές αὐτῆς τῆς πολιτικῆς. Ἀπό αὐτούς, ἄλλοι ἀπό φτωχοί ἔγιναν πλούσιοι, ἄλλοι ἦταν ἄσημοι καί ἔγιναν ἐπιφανεῖς καί μερικοί ἔχουν χτίσει τά σπίτια τους μεγαλοπρεπέστερα ἀπό τά δημόσια οἰκοδομήματα· καί ὅσο ὁ πλοῦτος τῆς πόλεως ἔχει λιγοστέψει, τόσο ὁ δικός τους ἔχει αὐξηθεῖ⁴³.

Ποιά λοιπόν εἶναι ἡ αἰτία γιά ὅλα αὐτά; Καί 30
γιατί ἄραγε τότε ὅλα πῆγαιναν καλά καί τώρα πηγαίνουν ἄσχημα; Γιατί πρῶτα ὁ λαός τολμοῦσε νά ἐκστρατεύσει ὁ ἴδιος κι ἔτσι ἐξουσίαζε τούς πολιτικούς καί ὁ ἴδιος ἦταν ὁ κύριος ὅλων τῶν δημόσιων ἀγαθῶν· καθένας ἦταν εὐχαριστημένος νά πάρει ἀπό τό λαό κάποια τιμή, κάποιο ἀξίωμα ἢ ὀποιοδήποτε ἀγαθό. Τώρα ὅμως συμβαίνει τό ἀντίθετο· 31
κύριοι τῶν ἀγαθῶν εἶναι οἱ πολιτικοί καί αὐτοί τά ρυθμίζουν ὅλα. Κι ἐσεῖς, ὁ δῆμος, ἐξασθενημένοι καί στερημένοι ἀπό χρήματα καί συμμάχους ἔχετε βρεθεῖ στήν κατάσταση τοῦ ὑπηρέτη καί τοῦ παρακατιανοῦ καί εἶστε εὐχαριστημένοι ἂν αὐτοί σᾶς δώσουν μερίδιο ἀπό τά θεωρικά ἢ γιορτάσουν μέ πομπή τά Βοηδρόμια.⁴⁴ Καί τό πιό γενναῖο ἀπ' ὅλα, τούς χρωστάτε καί εὐγνωμοσύνη γι' αὐτά πού εἶναι δικά σας. Αὐτοί πάλι, ἀφοῦ σᾶς ἔκλεισαν μέσα στήν ἴδια τήν πόλη, σᾶς ὀδηγοῦν σάν θηρία στή λεία καί σᾶς ἐξημερώνουν, γιά νά σᾶς ἔχουν τοῦ χειριοῦ τους. Δέν 32
εἶναι ποτέ δυνατό, νομίζω, ὅσοι κάνουν τιποτένιες καί φαῦλες πράξεις νά ἀποκτήσουν ὑψηλό καί γενναῖο φρόνημα. Γιατί ὅποιος εἶναι ὁ τρόπος ζωῆς

τῶν ἀνθρώπων, τέτοιο ἀναγκαστικά εἶναι καί τό φρόνημά τους. Μά τή Δήμητρα, δέ θά μέ παροξένευε ἄν πάθαινα ἐγώ πού τά εἶπα αὐτά πιά μεγάλη ζημιά ἀπό ἐκείνους πού τά προκάλεσαν. Δέν ἀφήνετε πάντοτε ἀπόλυτη ἐλευθερία λόγου γιά ὅλα τά ζητήματα· ἐγώ τουλάχιστον ἀπορῶ πού καί τώρα ἔχει γίνει.⁴⁵

33

Ἐπιλόγιος —
Ἐξζήση
στούς
Ἀθηναίους
νά
ἐφαρμοσοῦν
δικαστήρια
νέεζ νόμοιζ

Ἐάν λοιπόν ἀκόμη καί τώρα ἐγκαταλείψετε τίς συνήθειες αὐτές καί θελήσετε νά στρατευθεῖτε καί νά ἐνεργήσετε μέ τρόπο ἀντάξιο σας καί ἀν χρησιμοποήσετε τά περιοσεύματα πού ἔχετε στήν πατρίδα σας ὡς μέσο γιά νά διαφυλάξετε τά ἔξω ἀπό τή χώρα, ἴσως τότε, ἴσως, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀποκτήσετε ἕνα τέλειο καί μεγάλο ἀγαθό καί ἀπαλλαγεῖτε ἀπό κέρδη σάν κι αὐτά πού μοιάζουν μέ τίς τροφές πού δίνουν οἱ γιατροί στούς ἀρρώστους. Γιατί πραγματικά αὐτές οὔτε δυνάμεις δίνουν οὔτε σέ ἀφήνουν νά πεθάνεις. Ἔτσι καί αὐτά πού τώρα μοιράζεστε μεταξύ σας, οὔτε ἀρκετά εἶναι, ὥστε νά σᾶς δώσουν μία διαρκή ὠφέλεια, οὔτε σᾶς ἀφήνουν νά ἀπελπισεῖτε καί νά πράξετε κάτι ἄλλο· ὑπάρχουν μόνο καί ἐπαυξάνουν τή νοθευτικότητα τοῦ καθενός σας. Προτείνεις λοιπόν μισθοδοσία γιά τό στρατό;⁴⁶ θά πεῖ κανεῖς. Νάι, καί ἀμέσως μάλιστα προτείνω τόν ἴδιο κανονισμό γιά ὅλους, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὥστε καθένας νά παίρνει τό μερίδιό του ἀπό τά κοινά χρήματα καί νά εἶναι ἔτοιμος γιά ὅ,τι χρειασεῖ ἢ πόλη. Μποροῦμε νά ἔχουμε εἰρήνη; Μένοντας κανεῖς στό σπίτι του θά εἶναι καλύτερα, ἀπαλλαγμένος ἀπό τό νά κάνει ἀναγκαστικά κάτι ταπεινωτικό ἐξαιτίας τῆς φτώχειας του. Συμβαίνει κάτι ὅπως τώρα; ὄντας ὁ

34

ἴδιος στρατιώτης θά πληρώνεται ἀπό τά ἴδια αὐτά
 χρήματα, ὅπως εἶναι δίκαιο γιά χάρη τῆς πατρίδας.
 Εἶναι κανεῖς μας πάνω ἀπό τή στρατεύσιμη ἡλικία;
 Ὅσα τώρα παίρνει ἄτακτα χωρίς νά εἶναι χρήσιμος,
 ἄς τά παίρνει γιά κάποια κανονική ὑπηρεσία, ὅπου
 θά ἐπιβλέπει καί θά κατευθύνει ὅσα πρέπει νά
 γίνονται. Γενικά, χωρίς νά ἀφαιρέσω οὔτε νά προ- 35
 σθέσω παρὰ μικροπράγματα, ἔδιωξα τήν ἀταξία καί
 ἔφερα τήν πόλη σέ μία τάξη μέ βάση ἕναν κανόνα,
 τόν ἴδιο, πού νά καθορίζει τή μισθοδοσία, τή στρα-
 τευση, τήν ὑπηρεσία στά δικαστήρια καί τό νά κάνει
 ὅ,τι καθέννας μπορεῖ ἀνάλογα μέ τήν ἡλικία του καί
 μέ τίς περιστάσεις. Σέ καμιά περίπτωση δέν εἶπα πώς
 πρέπει νά μοιράζονται σέ ἐκείνους πού δέν κάνουν
 τίποτε τά χρήματα αὐτῶν πού κάνουν κάποιο ἔργο,
 οὔτε ὅτι ἐσεῖς πρέπει νά μένετε ἀργοί, ἀδρανεῖς καί
 ἀναποφάσιστοι καί νά ζητᾶτε νά πληροφορηθεῖτε ἄν
 νίκησαν οἱ μισθοφόροι τοῦ τάδε στρατηγοῦ. Γιατί 36
 αὐτό συμβαίνει τώρα. Καί δέν κατηγορῶ βέβαια
 ὅποιον κάνει γιά ἐσᾶς κάτι πού εἶναι ἀνάγκη νά
 γίνει,⁴⁷ ἀλλά θεωρῶ σωστό νά κάνετε κι ἐσεῖς γιά τόν
 ἑαυτό σας αὐτά γιά τά ὅποια τιμᾶτε ἄλλους καί νά
 μήν ὑποχωρεῖτε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀπό τή θέση τῆς
 ἀρετῆς πού ἀπέκτησαν οἱ πρόγονοί σας μέ πολλούς
 καί ὠραίους κινδύνους καί πού τήν ἄφησαν σ' ἐσᾶς.
 Ἔχω πεῖ σχεδόν ὅλα ὅσα νομίζω πώς συμφέρουν.
 Ἔσεῖς μακάρι νά ἐκλέξετε αὐτό πού θά εἶναι ὠφέλι-
 μο καί γιά τήν πόλη καί γιά ὅλους ἐσᾶς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Δημοσθένης εἶχε ζήσει τὴν ἄνοδο καὶ τὴν παρακμὴ τῆς δεύτερης Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας (βλ. Ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων, εἰσαγωγή). Ἐξᾴλλον, ὅταν ὁ Φίλιππος δοκίμασε γιὰ πρώτη φορά νά εἰσβάλει στή Φωκίδα, ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει χάρις στήν ἀποφασιστικότητα πού ἔδειξαν στίς Θερμοπύλες (353 π.Χ.) οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοί τους.

2. Ἡ παρ. 3 ἔχει τή θέση ἑνός δευτέρου προοιμίου. Ἀφοῦ προηγουμένως (παρ. 1-2) ὁ ρήτορας ἀνέφερε πῶς πρέπει κατὰ τή γνώμη του νά τεθεῖ τό ζήτημα, προετοιμάζει τώρα (παρ. 3) τοὺς ἀκροατές του νά ἀκούσουν σέ λίγο κάτι πού θά τοὺς εἶναι ἐξαιρετικά δυσάρεστο· νά διαθέσουν τά θεωρικά (βλ. σημ. στό τέλος) γιὰ τίς ἀνάγκες τοῦ πολέμου.

3. Ἡραῖον τεῖχος· τὴν πόλη αὐτὴ τοποθετοῦν κατὰ προσέγγιση στήν ἀκτὴ τῆς Προποντίδας κοντά στήν Πέρινηθο. Ἐναντίον τῆς εἶχε ἐκστρατεύσει ὁ Φίλιππος τό 352 π.Χ. Ἀπό τότε ὡς τὴν ἐποχὴ πού μιλάει ὁ Δημοσθένης εἶχαν περάσει τρία χρόνια, πού ἀντιστοιχοῦσαν μέ τή θητεία (ὄχι ὀλοκληρωμένη) τεσσάρων ἐπωνύμων ἀρχόντων.

4. *Μαιμακτριῶν*· ὁ πέμπτος μῆνας τοῦ ἀττικοῦ ἔτους· ἀντιστοιχεῖ περίπου μέ τό Νοέμβριο.

5. Οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες μοροῦσαν νά στρατευθοῦν ἀπό τό δέκατο ὄγδοο ὡς τό ἐξηκοστό ἔτος. Τὴν ἐποχὴ ὡστόσο αὐτὴ οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν συχνά μισθοφόρους, πράγμα πού ὁ Δημοσθένης κατέκρινε. Τό νά ἐπανδρώσουν πλοῖα μέ πολίτες Ἀθηναίους, ὅπως ἔγινε ἐδῶ, σήμαινε κάτι τό ἐξαιρετικό.

6. *Ἐξατομβαιῶν, Μεταγειτνίων, Βοηδρομιῶν*· οἱ τρεῖς πρώτοι μῆνες τοῦ ἀττικοῦ ἔτους. Ἀντιστοιχοῦν κατὰ προσέγγιση μέ τοὺς Ἰούλιο, Αὔγουστο καὶ Σεπτέμβριο (τοῦ 351 π.Χ.)

7. Δηλαδή τά Ἐλευσίνα μυστήρια (τά μεγάλα) πού τήν ἐποχή αὐτή τά τελοῦσαν κάθε χρόνο ἀπό τίς 15 ἕως τίς 25 ἢ 26 τοῦ Βοηδρομιῶνος. Πέρασαν ἔντεκα μῆνες, ὥσπου νά στείλουν οἱ Ἀθηναῖοι τή βοήθεια.

8. Χαρίδημος· ἀρχηγός μισθοφόρων ἀπό τήν Εὔβοια. Ὑπηρέτησε γιά πολλά χρόνια τούς Ἀθηναίους, πού ἐκτιμοῦσαν τίς ἰκανότητές του καί τόν ἔκαναν Ἀθηναῖο πολίτη.

9. Ἐνῶ δηλαδή εἶχαν ἀποφασίσει νά στείλουν σαράντα πλοῖα ἐπανδρωμένα μέ Ἀθηναίους πολίτες, ἔστειλαν δέκα μέ μισθοφόρους (πού κι αὐτούς ἔπρεπε νά φροντίσει νά τούς βρεῖ ὁ Χαρίδημος).

10. Ἡ πληροφορία πώς ὁ Φίλιππος ἦταν ἄρρωστος ἦταν σωστή.

11. Δέν ἀνακάλεσαν τό Χαρίδημο, ἀλλά οὔτε καί τόν ἐνίσχυσαν.

12. Τό 352 π.Χ. (Βλ. εἰσαγωγή στόν Γ' Ὀλυνθιακό).

13. Δηλαδή διαθέσεις ἐχθρικές, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι μετά τή μάχη τῶν Λεύκτρων (371 π.Χ.) ὑποστήριξαν τούς Λακεδαιμόνιους καί κατόπιν πάλι τούς ἐχθρούς τῶν Θηβαίων, τούς Φωκεῖς.

14. Οἱ Φωκεῖς εἶχαν ἐξαντλήσει τό θησαυρό τῶν Δελφῶν ἀπό τόν ὁποῖο πλήρωναν τό μισθοφορικό τους στρατό.

15. Νά καταλάβει δηλαδή τήν Ὀλυνθο.

16. Νομοθέτες· συχνά ἡ Ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀποφάσιζε νά γίνουν νομοθετικές ἀλλαγές, πράγμα πού μπορούσε νά προτείνει ὁποιοσδήποτε πολίτης. Οἱ προτάσεις παραλέμπονταν σέ ἓνα σῶμα ἀπό 501 ἢ 1001 νομοθέτες, πού ἐκλέγονταν ἀνάμεσα ἀπό τούς δικαστές τῆς Ἡλιαίας. Ἡ διαδικασία ἔμοιαζε μέ δικαστήριο καί τήν ἀπόφαση γιά τόν καινούριο νόμο ἔπαιρναν μέ ψηφοφορία.

Χρυσή φαρέτρα από τόν τάφο τής Βεργίνας. Είξονίζει τήν Ἄρτεμι
καί μιά σκηνή ἀπό κινήγι. Δίπλα τής ζευγος περιζνημίδων.
(Ἀπό τόν τόμο «Φίλιππος Βασιλεὺς Μακεδόνων» τής Ἐκδοτικῆς
Ἄθηνῶν. Δημοσιεύεται μέ τήν ἄδεια τοῦ καθηγητοῦ κ. Μ. Ἀνδρό-
νικου).

17. Γιά τά θεωρικά βλ. στό τέλος τῶν σημειώσεων γιά τόν
Γ' Ὀλυμπιακό.

18. Ὁ Δημοσθένης ἔννοεῖ διάφορες εὐκολίες τοῦ νόμου
πού χρησιμοποιοῦσαν πολλοί ὑπόχρεοι γιά στρατεύση καί
κατόρθωσαν νά στέλνουν στή θέση τους ἄλλον (δοῦλο ἢ
μισθοφόρο).

19. Ἀναφέρεται στόν Εὐβουλο (βλ. καί στό τέλος, σημ. γιά
τά θεωρικά). Ὁ Δημοσθένης δέν ἀναφέρει ὀνομαστικά τούς
ἀντιπάλους του στούς συμβουλευτικούς του λόγους, πράγμα
πού βλέπουμε καί στόν Ἰπέρο τής ἐλευθερίας τῶν Ροδίων.
Σκοπός του εἶναι νά χτυπήσει τήν πολιτική τῶν ἀντιπάλων του
καί ὄχι νά ἐπιτεθεῖ σέ πρόσωπα.

Ἡ χρυσή σαρκοφάγος τοῦ βασιλικοῦ τάφου τῆς Βεργίνας.
(Ἀπό τόν τόμο «Φίλιππος Βασιλεὺς Μακεδόνων» τῆς Ἐκδοτικῆς
Ἀθηνῶν. Δημοσιεύεται μέ τήν ἄδεια τοῦ καθηγητῆ κ. Μ. Ἀνδρό-
νικου).

20. Σημαντικές κτήσεις ἢ συμμαχικές πόλεις τῶν Ἀθηναίων πού εἶχε ἤδη (πρὶν ἀπό τό 350 π.Χ.) καταλάβει ὁ Φίλιππος ἦταν: Στή Μακεδονία ἢ Ἀμφίπολη, ἢ Πύδνα, ἢ Ποτίδαια, ἢ Μεθώνη, στή Θράκη τά Ἄβδηρα καί ἡ Μαρώνεια, στή Θεσσαλία οἱ Φερές καί οἱ Παγασές.

21. Δηλαδή τήν Ὀλυνθο.

22. Οἱ καθιερωμένοι θεσμοί, τά κληρονομημένα ἔθιμα καί ἡ ἀνεξέλικτη γλώσσα τῶν Μακεδόνων παρουσίαζαν κάποιες διαφορές ἀπό τοὺς ἀντίστοιχους θεσμούς, τά ἔθιμα καί τή γλώσσα τῶν νοτιότερων Ἑλλήνων. Αὐτό ξένιζε τοὺς ὑπόλοιπους Ἕλληνες καί τοὺς ἔκανε νά ἀποκαλοῦν ἄστοχα τοὺς Μακεδόνες «βαρβάρους». Καί ὅμως οἱ Μακεδόνες εἶχαν ἔντο-

νη έλληνική συνείδηση καί οί βασιλείς τους πίστευαν ότι κατάγονται από τούς Ἡρακλείδες τοῦ Ἄργου καί καμάρωναν γι' αὐτό.

23. Εἰρωνεία γιά τούς Ἀθηναίους πού ἔλιζαν ότι οί ἐπιθυμίες τους μποροῦν νά ἐκπληρωθοῦν μέ εὐχές τῶν ρητόρων στούς θεούς.

24. Βλ. σημ. 20.

25. Δέν εἶναι σαφές ἐδῶ ποιές από τίς κατά καιροῦς ἐκστρατεῖες τῶν Ἀθηναίων κατά τῶν δύο πόλεων ἐννοεῖ ὁ ρήτορας.

26. Δημοσθένης· από τούς ἰκανότερους Ἀθηναίους στρατηγούς πού ἔδρασαν κατά τή διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Νίκησε τούς Σπαρτιάτες στή Σφακτηρία καί σέ ἄλλες συγκρούσεις. Στήν ἐκστρατεία τῆς Σικελίας αἰχμαλωτίστηκε από τόν ἐχθρό καί ἐκτελέστηκε (412 π.Χ.).

27. Πόσα χρόνια χωρίζουν τόν ὀμιλητή από τόν Ἀριστείδη, τόν Περικλή καί τούς ἄλλους; Κι ὅμως αὐτό τό κοντινό χτές ἔχει γίνει κίόλας ἔνδοξο παρελθόν, πού τό ἐπικαλεῖται ἐδῶ καί πιά κάτω ὁ ρήτορας.

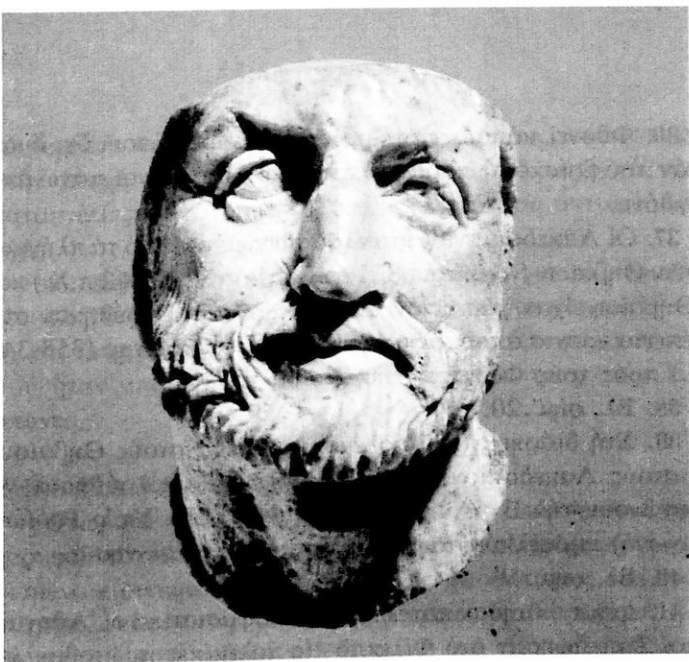
28. Εἶναι τά χρόνια τοῦ ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου από τήν ἴδρωση τῆς συμμαχίας τῆς Δήλου (476 π.Χ.) ὡς τήν ἀρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431 π.Χ.).

29. Στήν ἀρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οί Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀποθησαυρισμένα 6.000 τάλαντα (Θουκ. 2,13) καθώς καί ἄλλα ἀναθήματα πού ἄξιζαν 500 τάλαντα, χῶρια τά ἀναθήματα σέ ἄλλους ναοούς. Λίγο παλαιότερα τό ποσό εἶχε φτάσει στά 9.700 τάλαντα, μέρος ὅμως από αὐτά δαπανήθηκε γιά τά οἰκοδομήματα τῆς Ἀκροπόλεως, τήν πολιορκία τῆς Ποτίδαιας κ.ἄ. Ὁ Δημοσθένης ἐδῶ ὑπολογίζει καί τά ἄλλα ἀφιερώματα.

30. Δηλαδή στόν ὀπισθόδομο τοῦ Παρθενώνα ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ (454 π.Χ.) τό ταμεῖο τῆς Συμμαχίας από τή Δήλο ὅπου βρισκόταν προηγουμένως.

31. Τή Μακεδονία.

32. Βασιλεύς τῶν Μακεδόνων ἦταν ὁ Περδίκκας Β' (περ. 450-413 π.Χ.). Ὁ ρήτορας ὑπερβάλλει. Ὁ Περδίκκας δέν

Κεφαλή από ελεφαντόδοντο, ύψους 2,5 εκ. Ίσως εικονίζει τὸ Φίλιππο. Βασιλικὸς τάφος Βεργίνας.

(Ἀπὸ τὸν τόμο «Φίλιππος Βασιλεὺς Μακεδόνων» τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν. Δημοσιεύεται μετὰ τὴν ἄδεια τοῦ Καθηγητῆ κ. Μ. Ἀνδρόνικου).

ὑπῆρξε ὑποταγμένος στοὺς Ἀθηναίους καὶ μάλιστα κατὰ καιροὺς συγκρούστηκε μαζί τους, οἱ δυσκολίες ὅμως ποὺ ἀντιμετώπιζε καὶ ἀπὸ ἄλλες πλευρὲς τὸν ἔκαναν νὰ ἐπιδιώκει γενικά καλὲς σχέσεις μαζί τους.

33. Γενικά οἱ Ἕλληνες πίστευαν πὼς αὐτοὶ ὡς ἐλεύθεροι ἔπρεπε νὰ ἐξουσιάζουν τοὺς βαρβάρους, ποὺ ἦταν δούλοι. Ἀπὸ τὴν πεποίθηση αὐτὴ ξεκινοῦσαν κατὰ μεγάλο μέρος καὶ ὅσοι διακήρυσσαν ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ πολεμήσουν κατὰ τῶν Περσῶν (ὅπως ὁ Γοργίας, ὁ Ἰάσων τῶν Φερῶν, ὁ Ἀγησίλαος, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος). Ὅσο γιὰ τὸ ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν ἔντονη ἀντίθεσή του ἀποκαλεῖ βάρβαρο τὸ βασιλεῖα τῶν Μακεδόνων βλ. σημ. ἀρ. 22.

34. *τρόπαια*· βλ. Ὑπέρ *Ροδίων* σημ. 37.

35. *Οἱ ἴδιοι*· βλ. σημ. 5

36. Φθονεί κάποιος τόν ἴσο ἢ τόν ἀνώτερό του, ὄχι ὅμως αὐτόν πού βρίσκεται πάρα πολύ ψηλά. Αὐτός εἶναι πάνω ἀπό τό φθόνο.

37. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦταν ἐξασθενημένοι ἀπό τά πλήγματα τῶν Θηβαίων (Λεῦκτρα, 371 π.Χ., Μαντίνεια, 362 π.Χ.) καί οἱ Θηβαῖοι εἶχαν χάσει τόν Ἑπαμεινώνδα καί βρέθηκαν στά μετέπειτα χρόνια ἀπασχολημένοι μέ τόν Ἱερό πόλεμο (355-346 π.Χ.) πρὸς τοὺς Φωκεῖς.

38. Βλ. σημ. 20.

39. Στή διάρκεια τοῦ πολέμου ἀνάμεσα στοὺς Θηβαίους καί στοὺς Λακεδαιμονίους οἱ Ἀθηναῖοι ἐξακολούθησαν νά ὀργανώνουν τήν Β' Ἀθηναϊκή συμμαχία (βλ. Ὑπέρ Ροδίων, εἰσαγωγή) προσελκύοντας καί ἄλλες πόλεις καί νησιά.

40. Βλ. σημ. 19.

41. Δέν πολέμησαν ποτέ ὡς τότε ἀποφασιστικά οἱ Ἀθηναῖοι καί ἔτσι ἄφησαν στό Φίλιππο τίς πολεμικές πρωτοβουλίες σάν νά τόν γύμναζαν στήν πολεμική τέχνη.

42. Ἡ ἐκτέλεση δημόσιων ἔργων ἦταν μέσα στό πολιτικό πρόγραμμα τοῦ Εὐβούλου. Ὁ ρήτορας χρησιμοποιεῖ τήν τελευταία ἔκφραση «καί τέτοιες φλυαρίες» γιά νά ἐξυτελίσει καί τά ἄλλα πού ἀπαρτίθιμσε προηγουμένως.

43. Ἡ ἐξαιρετικά σοβαρή αὐτή κατηγορία πού διατυπώνει ὁ Δημοσθένης ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων του δέν εἶναι βέβαια ἀστήρικτη, ἀφορᾷ ὅμως μεμονωμένες περιπτώσεις.

44. Γιορτή πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνα πού ἐορταζόταν στίς 7 τοῦ μηνός Βοηδρομιῶνος (Σεπτεμβρίου). Ἐδῶ πρόκειται καί γιά τίς ἐκδηλώσεις πού εἶχαν πρόσφατα προστεθεῖ: Ἐκτός δηλαδή ἀπό τήν πομπή καί τό θέαμα, ὁ λαός ἔπαιρνε μέρος καί σέ συνεσιάζεις πού γίνονταν μέ τά θύματα τῶν θυσιῶν. Γι' αὐτό καί οἱ δημαγωγοί φρόντιζαν νά κάνουν τή γιορτή ὅσο γινόταν πιό πλούσια. Ἰδιαιτέρη πολυτέλεια στή γιορτή εἶχε δώσει τήν προηγούμενη χρονιά ὁ Εὐβούλος.

45. Τά τελευταῖα λόγια τοῦ Δημοσθένη πρέπει νά τά δεχτοῦμε ὡς ὑπερβολή καί ὡς πρόκληση πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε νά προσέξουν τή σοβαρότητα τῶν προτάσεών του. Βιαιότητες ἐναντίον τοῦ ρήτορα ἦταν πολύ σπάνιες καί μποροῦσαν

νά συμβοῦν σέ ἐξαιρετικά ἀνώμαλες περιόδους καί πάντως ὄχι στήν ἐποχή τοῦ Δημοσθένη. Ἦταν ὁμως δυνατό νά γίνουν καταγγελίες ὅτι ὁ ρήτορας ὑπέβαλε πρόταση ἀντίθετη μέ τό νόμο.

46. Δηλαδή νά διατεθοῦν τά θεωρικά γιά τό στρατό;

47. Τό λέει γιά νά μή θίξει τό στρατηγό Χαριδῆμο (Βλ. σημ. 8) καί τοὺς μισθοφόρους του μέ αὐτό πού εἶπε μόλις πρῖν καί πού ἦταν ὑπαινιγμός γιά κάποια ἐπιτυχία τους στόν Ἑλλησποντο.

ΣΗΜ. ΓΙΑ ΤΑ ΘΕΩΡΙΚΑ

Θεωρικά ἦταν τό χρηματικό ποσό πού τό δημόσιο ταμεῖο χορηγοῦσε στοὺς φτωχοὺς πολίτες γιά νά πληρώνουν τό καθορισμένο εἰσιτήριο γιά τίς θεατρικές παραστάσεις καί γιά νά παρακολουθοῦν τίς δημόσιες γιορτές. Καθιερώθηκε, ὅπως πιστεύεται, στά χρόνια τοῦ Περικλῆ γιά τίς θεατρικές παραστάσεις, μέ τόν καιρό ὁμως ἐπεκτάθηκε καί σέ ἄλλους ἑορτασμούς καί γενικά πήρε τή μορφή βοηθήματος πρὸς τοὺς πολίτες. Στίς δύσκολες στιγμές γιά τήν Ἀθήνα εἶχε καταργηθεῖ, τό ἐπανάφεραν ὁμως ἀργότερα καί μάλιστα αὐξήσαν τό ποσό ἀπό δύο ὀβολοὺς σέ μία δραχμή (τό 395 π.Χ.).

Στά μέσα τοῦ 4ου αἰώνα ὁ Εὐβούλος, πού ἦταν γιά πολλά χρόνια ἐπιζεφεαλῆς τῆς πολιτείας, μέ διάταξη πού εἰσηγήθηκε φρόντισε νά διοχετεύσει στό ταμεῖο τῶν θεωρικῶν τά πιά φρόντισε νά διοχετεύσει στό ταμεῖο τῶν θεωρικῶν τά πιά φρόντισε νά διοχετεύσει στό ταμεῖο τῶν θεωρικῶν ἀνέβηκε καί ἔγινε πολύ σημαντικό γιά τήν πολιτεία. Συγχρόνως, ἐνῶ συχνά προηγουμένως σέ περίπτωση πολέμου γινόταν μεταφορὰ τοῦ θεωρικοῦ στό στρατιωτικόν, ὁ Εὐβούλος πρότεινε νόμο πού ἀπαγόρευε τή διάθεση τῶν θεωρικῶν γιά τίς πολεμικές ἀνάγκες, ἀκολούθως μάλιστα χαρακτήριζε καί κάθε μελλοντική πρόταση γιά ἀλλαγὴ τοῦ νόμου παράνομη καί πρόβλεπε γιά τέτοια περίπτωση βαρύτερη ποινή. Μέ τά μέτρα αὐτά ὁ Εὐβούλος κρατοῦσε τό λαό μέ τό μέρος του καί ἐξασφάλιζε τή συνέχιση τῆς φιλειθνητικῆς πολιτικῆς του.

Ὁ Δημοσθένης λοιπόν δίσταζε νά προτείνει τήν κατάργη-

ση τοῦ ἀπαγορευτικοῦ νόμου καί τή διάθεση τῶν θεωρικῶν στό στρατό γιά δύο λόγους: Κινδύνευε ἀπό τό ἕνα μέρος νά προκαλέσει τήν ὀργή τῶν φτωχότερων πολιτῶν ἐναντίον του καί ἀπό τό ἄλλο νά τόν καταγγείλουν ὅτι ὑποβάλλει πρόταση πού ὁ νόμος τήν ἀπαγορεύει (γραφῆ παρανόμων). Μολαταῦτα τή γνώμη του, πού συγκαλυμμένα εἶχε διατυπώσει ἤδη καί στόν Α' Ὀλυμπιακό λόγο του, τήν ἐκφράζει ἐδῶ τολμηρά καί ἀπερίφραστα.

Ὅπως δὴποτε οἱ προτάσεις του δέν ἔγιναν δεκτές στήν περίσταση αὐτή καί μόνο ἀφοῦ μεσολάβησαν καί ἄλλα ἀποφασιστικά γεγονότα, τό 339 π.Χ., λίγο πρὶν ἀπό τή μάχη τῆς Χαιρώνειας, ὁ νόμος καταργήθηκε. Ὁ Δημοσθένης πέτυχε τό σκοπό του, ἦταν ὅμως ἀργά.

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

Εἰσαγωγή

Ὁ λόγος Ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ροδίων, πού εἶναι ἀπό τούς πρώτους συμβουλευτικούς λόγους τοῦ Δημοσθένη, ἐκφωνήθηκε τό 351 π.Χ. Μέ αὐτό τό λόγο ὁ Δημοσθένης προσπαθεῖ νά πείσει τούς Ἀθηναίους, παλιούς συμμάχους τῶν Ροδίων, νά βοηθήσουν τή δημοκρατική μερίδα τῆς Ρόδου γιά νά ἀνατρέψει τούς ὀλιγαρχικούς, πού τήν ἐποχή αὐτή κατεῖχαν τήν ἐξουσία μέ τήν ὑποστήριξη τῶν σατραπῶν τῆς Καρίας.

Ἡ Ρόδος ἦταν γιά πολλά χρόνια μέλος τῆς δεύτερης Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας, πού ἰδρύθηκε τό 377 π.Χ. μέ σκοπό νά ἀναχαιτίσει τή δύναμη τῆς Σπάρτης. Ἡ αὐταρχική ὅμως στάση τῶν Ἀθηναίων προκάλεσε σύντομα τή δυσαρέσκεια καί ἀκολούθως

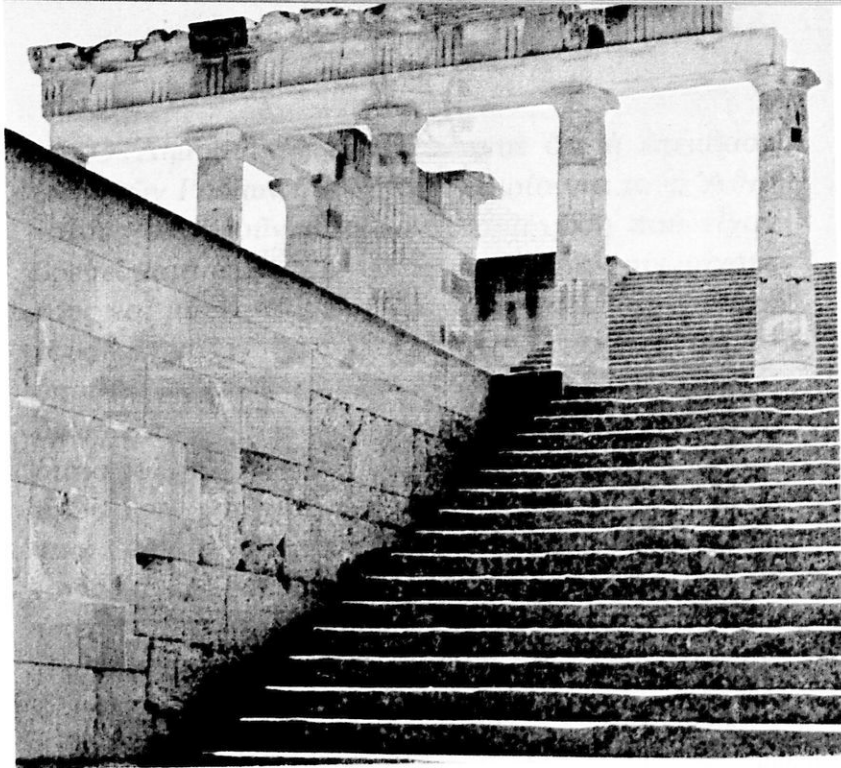

Τμήμα επιγραφής που σώζει ψήφισμα της Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, σχετικό μέ τήν Β' Ἀθηναϊκή Συμμαχία. Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσείο Ἀθηνῶν.

(Ἀπό τήν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τόμ. Γ, σελ. 395)

τήν ἀνταρσία πολλῶν συμμάχων. Τήν ἀνταρσία ὑποβοήθησε καί ὁ σατράπης τῆς Καρίας Μαύσωλος. Ἔτσι πόλεις ὅπως ἡ Ρόδος, ἡ Χίος, ἡ Κῶς, τό Βυζάντιο καί ἄλλες βρέθηκαν ἀντιμέτωπες μέ τήν Ἀθήνα. Οἱ ἀποτυχίες πού εἶχαν οἱ Ἀθηναῖοι στή σύγκρουση πού ἀκολούθησε καί οἱ ἀπειλές τοῦ βασιλιᾶ τῆς Περσίας τοὺς ἀνάγκασαν νά ἀποσυρθοῦν ἀπό τά μικρασιατικά παράλια καί νά ἀναγνωρίσουν τήν ἀνεξαρτησία τῶν συμμάχων τους.

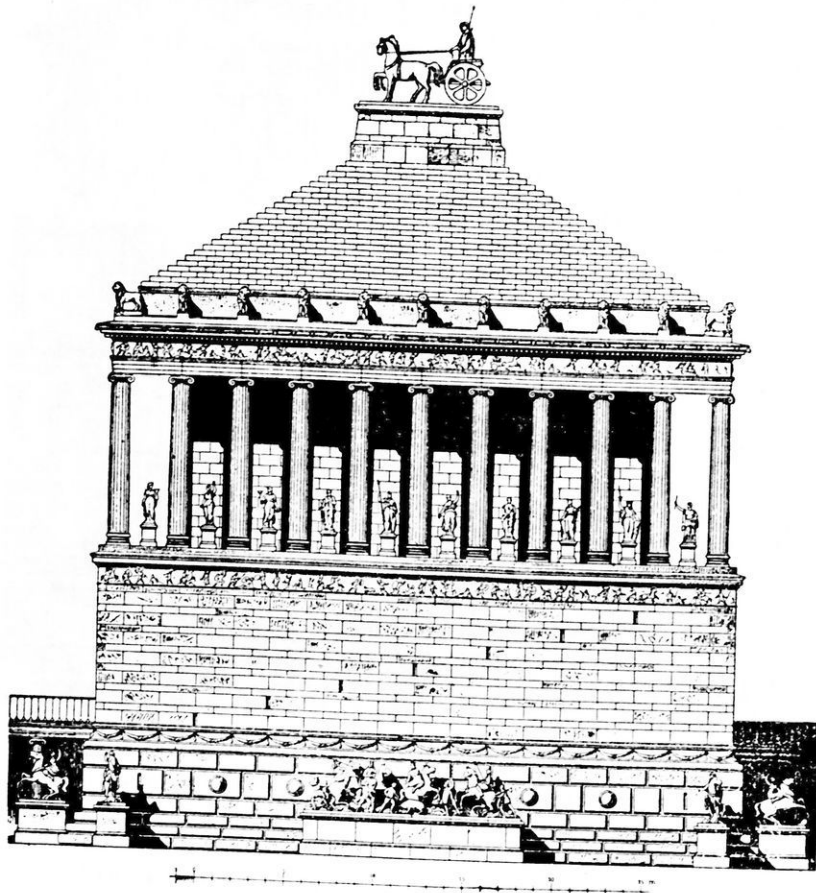
Ἡ Ρόδος, μακριά τώρα ἀπό τήν Ἀθηναϊκή Συμμαχία, ἦταν περισσότερο ἐκτεθειμένη στίς ἐπεμ-

Τά Προπύλαια τῆς ἀκροπόλεως τῆς Λίνδου (5ος αἰ. π.Χ.). Τά κτήρια τῆς ἀκροπόλεως ὀλοκληρώνονται στή τέλη τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.
(Ἀπό τόν τόμο *Classical Greece* τῶν ἐκδόσεων *Time-Life International*)

βάσεις τοῦ Μαύσωλου. Μέ τή βοήθεια τοῦ σατραπῆ αὐτοῦ οἱ ὀλιγαρχικοί τοῦ νησιοῦ ἀνέτρεψαν τό δημοκρατικό πολίτευμα, κατέλαβαν τήν ἐξουσία καί τή διατήρησαν. Κύριο στήριγμά τους ἐξακολούθησε νά εἶναι ὁ Μαύσωλος καί, μετά τό θάνατό του, ἡ γυναίκα του Ἄρτεμισία πού τόν διαδέχτηκε (353 π.Χ.).

Στό τέλος οἱ Ρόδιοι δημοκρατικοί, ἐξόριστοι ἀπό τήν πατρίδα τους, ἀποφασίζουν καί πηγαίνουν νά ζητήσουν τή βοήθεια τῆς Ἀθήνας. Ἐδῶ, ὁ ἄνθρωπος πού ἀναλαμβάνει νά ὑποστηρίξει τό αἴτημά τους

Ἐναπαράσταση τοῦ Μανσωλείου. Τό κτήριο ἦταν ἔργο τοῦ ἀρχιτέκτονα Πυθίου καί διακοσμήθηκε ἀπό τοὺς γλύπτες Σκόπα, Βρύαξι, Τιμόθεο καί Λεωχάρη. Ὁ Μαύσωλος καί ἡ γυναῖκα του Ἄρτεμισία ὑποστήριξαν τὰ ἑλληνικά Γράμματα καί τὴν Τέχνη.

στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου εἶναι ὁ Δημοσθένης· ἔργο δύσκολο, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι δέν εἶχαν ξεχάσει τὴν προηγούμενη στάση τῶν Ροδίων ἀπέναντί τους, οὔτε καί τώρα μπορούσαν νά ἀγνοήσουν ὅτι ἐνδεχόμενη βοήθειά τους στό νησί θά ἦταν πρόκληση γιά τὴν Ἄρτεμισία καί γιά τό βασιλιά τῆς Περσίας.

Ὁ Δημοσθένης ὁμως πίστευε ὅτι ἡ ἐπέμβαση ὑπέρ τῶν Ροδίων ἦταν μία εὐκαιρία γιά τούς Ἀθηναίους νά βγοῦν ἀπό τήν ἀπομόνωση πού εἶχαν βρεθεῖ μετά τή λήξη τοῦ πολέμου μέ τούς συμμάχους τους καί μία ἀρχή γιά νά ἀνασυστήσουν τή ναυτική τους συμμαχία στήν παλιά της ἔκταση. Γι' αὐτό ὑποστήριξε μέ θέρμη τό αἴτημα τῶν Ροδίων. Πέρα ὁμως ἀπό αὐτό, ὁ ρήτορας ἔβρισκε εὐκαιρία νά διακηρύξει ἄλλη μία φορά τίς ἀρχές του σέ ὅσους ὑποστήριζαν τήν εἰρήνη μέ κάθε θυσία: Ἡ δημοκρατική Ἀθήνα ἔχει καθήκον νά δείχνει ἀλληλεγγύη πρὸς τίς ἑλληνικές πόλεις πού δοκιμάζονται καί νά ὑπερασπίζει τήν ἑλληνική ἐλευθερία ἐναντίον τῶν βαρβάρων καί τή δημοκρατική ἰδέα ἐναντίον τῶν ὀλιγαρχικῶν.

*Τετράδραχμο της πόλεως Ρόδου.
Είκονίζεται ο θεός Ήλιος.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Ἀθηνῶν.
(Από τὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν,
τόμ. ΓΙ, σελ. 378)*

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νομίζω πὺς πρέπει, ὅταν παίρνετε ἀποφάσεις γιὰ τόσο μεγάλα ζητήματα, νὰ δίνετε ἀπόλυτη ἐλευθερία λόγου στόν καθένα πού θέλει νὰ σᾶς συμβουλέψει. Ὅσο γιὰ μένα ποτέ ὡς τώρα δέ θεώρησα δύσκολο νὰ σᾶς ὑποδείξω ποιό εἶναι τό καλύτερο (αὐτό, γιὰ νὰ μιλήσω εἰλικρινά, ὅλοι σας μου φαίνεται πὺς τό ξέρετε καλά), ἀλλά νὰ σᾶς πείσω νὰ τό πράξετε· γιατί, ὅταν κάτι θεωρηθεῖ σωστό καί ψηφιστεῖ, ἀκόμα καί τότε ἀπέχει τόσο ἀπό τήν ἐκτέλεση, ὅσο καί πρὶν ἀποφασιστεῖ.¹ Συμβαίνει λοιπόν ἓνα γεγονός ἀπό ἐκεῖνα γιὰ τά ὁποῖα πιστεύω πὺς χροστώτε εὐγνωμοσύνη στούς θεούς: οἱ ἄνθρωποι πού ἐδῶ καί λίγο καιρό ἀπό τή θρασύτητά τους πολέμησαν ἐναντίον σας, τώρα στηρίζουν τίς ἐλπίδες τῆς σωτηρίας τους μόνο σ' ἐσᾶς. Καί ἀξίζει νὰ χαρεῖτε μέ τήν τωρινή εὐκαιρία· γιατί, ἂν ἀποφασίσετε σωστά σ' αὐτήν τήν περίσταση, θά κατορθώσετε νὰ ἀναιρέσετε ἔμπρακτα τίς συκοφαντίες αὐτῶν πού δυσφημοῦν τήν πόλη μας καί νὰ κερδίσετε συνάμα καλή φήμη. Μᾶς κατηγόρησαν λοιπόν οἱ

Προοίμιο

2

*Ἡ εὐκαιρία
ποῦ
παρουσιάζεται
στούς
Ἀθηναίους*

3

- Χίοι, οί Βυζάντιοι καί οί Ρόδιοι ὅτι μηχανορραφοῦ-
 με ἐναντίον τους καί γι' αὐτό ὀργάνωσαν ἐναντίον
 μας αὐτόν τόν τελευταῖο πόλεμο.² Θά φανεῖ ὁμως
 καθαρά ὅτι ὁ Μαύσωλος,³ πού τούς ὑποκίνησε σ'
 αὐτά καί τούς ἔπεισε, μέ τόν ἰσχυρισμό πώς εἶναι
 φίλος τῶν Ροδίων, τούς ἔχει στερήσει τήν ἐλευθερία
 τους καί ὅτι οἱ Χίοι καί οἱ Βυζάντιοι, πού παρίστα-
 ναν τούς συμμάχους, δέν τούς βοήθησαν στίς κακο-
 4 τυχίες τους· ἐνῶ ἐσεῖς, πού σᾶς φοβόνταν, μόνοι ἀπό
 ὅλους σταθήκατε ἡ αἰτία τῆς σωτηρίας τους. Κι ὅταν
 ὅλοι τά δοῦν αὐτά, θά κάνετε τούς δημοκρατικούς σέ
 ὅλες τίς πόλεις νά θεωροῦν τή φιλία σας ἐγγύηση γιά
 τήν ἀσφάλειά τους· δέ θά μπορούσε νά ὑπάρξει
 μεγαλύτερο πλεονέκτημα γιά σᾶς ἀπό τό νά ἐπιτύχε-
 τε τή φιλία ὅλων πρόθυμα καί χωρίς ὑποψία.⁴
- 5 Μοῦ κάνει κατάπληξη πού βλέπω τούς ἴδιους
 ἀνθρώπους νά παροτρύνουν τήν πόλη νά ἀντιταχτεῖ
 στό βασιλιά⁵ γιά χάρη τῶν Αἰγυπτίων,⁶ ἐνῶ ἀπό τήν
 ἄλλη πλευρά, ὅταν πρόκειται γιά τό δῆμο τῶν
 Ροδίων, νά φοβοῦνται τόν ἄνθρωπο αὐτόν, παρόλο
 πού ὅλοι ξέρουν ὅτι οἱ Ρόδιοι εἶναι Ἕλληνες, ἐνῶ οἱ
 Αἰγύπτιοι θεωροῦνται τμήμα τῆς ἐπικράτειας τοῦ
 6 βασιλιᾶ. Μερικοί ἀπό σᾶς θυμοῦνται, πιστεύω, πώς,
 ὅταν συζητούσατε γιά τήν πολιτική σας πρὸς τό
 βασιλιά, ἀνέβηκα στό βῆμα καί πρῶτος ἐγώ σᾶς
 παρακίνησα, νομίζω μάλιστα πώς ἤμουν ὁ μόνος ἢ ὁ
 δεύτερος πού σᾶς εἶπα ὅτι θά θεωροῦσα φρόνιμο νά
 μήν προβάλετε ὡς δικαιολογία γιά τήν πολεμική σας
 προετοιμασία τό μίσος σας πρὸς ἐκεῖνον, ἀλλά νά
 προετοιμάζεστε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν σας καί νά
 ἀποκρούσετε κι ἐκεῖνον, ἄν δοκιμάσει νά σᾶς βλά-

*Δέν ὑπάρχει
 κίνδυνος ἀπό
 τό βασιλιά τῆς
 Περσίας*

ψει.⁷ Ούτε είπα ἐγὼ λόγια πού δέν τά βρήκατε σωστά, ἀλλά, ἀντίθετα, τέτοια πού κι ἐσεῖς τά ἐγκρίνατε. Ὁ σημερινός μου λοιπόν λόγος εἶναι 7
σύμφωνος μέ ὅσα εἶπα τότε. Δηλαδή, ἂν ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν μέ εἶχε κοντά του καί μ' ἔκανε σύμβουλό του, ἐγὼ θά τόν συμβούλευα αὐτά πού παρακινῶ κι ἐσαῶς: ἂν κάποιος ἀπό τοὺς Ἑλληνας τοῦ δειχτοῦν ἐχθρικοί, νά πολεμήσει γιά ὅ,τι τοῦ ἀνήκει· ὅσα ὅμως δέν τοῦ ἀνήκουν, γι' αὐτά καλύτερα νά μήν 8
προβάλλει ἀξιώσεις. Ἐάν λοιπόν ἔχετε πάρει ἀπόφαση, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, γενικά νά παραχωρεῖτε στό βασιλιά τῆς Περσίας ὅσα ἐνεργώντας αἰφνιδιαστικά ἢ ἐξαπατώντας μερικούς πολίτες⁸ κυριεύει, δέν ἀποφασίσατε, κατὰ τήν κρίση μου, σωστά. Ἐάν ὅμως πιστεύετε πῶς ἔχετε καθῆκον καί νά πολεμάτε γιά τήν ὑπεράσπιση τοῦ δικαίου, ἂν χρειαστεῖ, καί νά ὑποφέρετε ὅ,τιδήποτε, πρῶτα τόσο λιγότερο θά εἶναι ἀπαραίτητα ὅλα τοῦτα, ὅσο πιά σταθερά ἀποφασισμένοι εἴστε γι' αὐτά, καί ἔπειτα θά δεῖξετε ὅτι σκέφτεστε ὀρθά.

Ἐξάλλου οὔτε ἐγὼ σᾶς λέγω τίποτε καινούριο 9
τόρα πού σᾶς προτρέπω νά ἐλευθερώσετε τοὺς Ροδίους, οὔτε κι ἐσεῖς θά κάνετε κάτι τέτοιο, ἂν πειστεῖτε στά λόγια μου· θά σᾶς τό δείξω θυμίζοντάς σας γεγονότα πού σᾶς ὠφέλησαν. Ἐσεῖς κάποτε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, στείλατε τόν Τιμόθεο⁹ γιά νά βοηθήσει τόν Ἀριοβαρζάνη¹⁰ προσθέτοντας στό ψήφισμά σας τόν ὄρο «χωρίς νά παραβιάσει τή συνθήκη μέ τό βασιλιά». Ὅταν ἐκεῖνος εἶδε ὅτι ὁ Ἀριοβαρζάνης εἶχε ἀνοιχτά στασιάσει ἐναντίον τοῦ βασιλιά καί ὅτι τῆ Σάμο φρουροῦσε ὁ Κυπρόθεμης, τόν

10 όποιο τοποθέτησε ό ύπαρχος¹¹ του βασιλιᾶ Τιγρά-
νης, τότε τόν Ἀριοβαρζάνη ἀποφάσισε νά μήν τόν
βοηθήσει, τή Σάμο όμως τήν πολιορκήσε καί μέ τή
βοήθεια αὐτή τήν ἐλευθέρωσε.¹² Ὡς σήμερα γιά τήν
ἐνέργεια αὐτή δέν ἔχει γίνει πόλεμος ἐναντίον σας.
Γιατί κανείς δέ θά ἔμπαινε σέ πόλεμο τό ἴδιο εὐκολα
γιά νά αὐξήσει τά πλούτη του, ὅσο γιά νά ὑπερασπί-
σει αὐτά πού ἔχει: γιά ὅσα χάνουν, ὅλοι πολεμοῦν
ὅσο κρατοῦν οἱ δυνάμεις τους, δέν κάνουν όμως τό
ἴδιο καί γιά νά αὐξήσουν ὅσα ἔχουν. Ἐπιθυμοῦν
βέβαια νά ἀποκτήσουν κι ἄλλα, ὅταν τούς τό ἐπιτρέ-
πουν, ἄν ὅμως ἐμποδιστοῦν, δέν αἰσθάνονται καθό-
λου ὅτι αὐτοί πού τούς ἐναντιώθηκαν τούς ἀδί-
κησαν.

11 Οὔτε καί ἡ Ἀρτεμισία¹³ νομίζω πώς θά ἐναντιω-
θεῖ στήν ἐνέργειά μας τή στιγμή τούτη, ἄν ἡ πόλη μας
ἐπιχειρήσει ἀνάμειξη στά πράγματα τῆς Ρόδου.
Ἀκοῦστε με λίγο καί κρίνετε, ἄν ζυγίζω τά πράγμα-
τα σωστά ἢ ὄχι. Ἐγώ λοιπόν νομίζω ὅτι, ἄν ὅλες οἱ
ὑποθέσεις τοῦ βασιλιᾶ στήν Αἴγυπτο¹⁴ πηγαίνουν
ὅπως τίς θέλει, τότε ἡ Ἀρτεμισία μέ πάρα πολλή
ζέση θά ἐπιχειροῦσε νά ἐξασφαλίσαι τή Ρόδο γι'
αὐτόν, ὄχι ἀπό φιλική διάθεση ἀπέναντί του, ἀλλά
ἐπειδή ἐπιθυμεῖ, ἐφόσον ἐκεῖνος βρῖσκεται στήν
περιοχή της, νά τοῦ προσφέρει μία μεγάλη ὑπηρεσία,
γιά νά ἔχει ὅσο γίνεται μεγαλύτερη τήν εὐνοιά του.¹⁵

12 Ἄν ὅμως, ὅπως λέγεται, ἔχει ἀποτύχει τελείως στίς
ἐπιχειρήσεις του, ἡ Ἀρτεμισία θά πρέπει νά πιστεύ-
ει, ὅπως καί εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὅτι τό νησί αὐτό δέ
χρησιμεύει σέ τίποτα στό βασιλιά πρός τό παρόν· θά
εἶναι μόνο γι' αὐτόν, ἕνας φραγμός στή δική της

ἐξουσία, ὥστε νά μήν τοῦ δημιουργεῖ τυχόν ἐνοχλήσεις. Ἐπομένως μοῦ φαίνεται ὅτι ἐκείνη προτιμᾶ νά κατέχετε ἐσεῖς τό νησί, χωρίς ὁμως νά σᾶς τό παραδώσει φανερά, παρὰ νά τό πάρει ἐκεῖνος. Νομίζω λοιπόν πώς οὔτε βοήθεια θά στείλει, κι ἂν ἴσως τό κάμει, θά τό κάμει ἀπρόθυμα καί μέ δυσκολία. Ὅσο γιά τό βασιλιά, τό τί θά πράξει αὐτός, μά τό Δία, δέ θά ἔλεγα πώς ἐγώ τό ξέρω, θά ὑποστήριζα ὁμως μέ ἐπιμονή ὅτι συμφέρει στήν πόλη μας νά ξεκαθαριστεῖ ἀμέσως ἓνα ἀπό τά δυό, ἂν ἐκεῖνος θά διεκδικήσει τήν πόλη τῶν Ροδίων ἢ ὄχι. Γιατί, ἂν τή διεκδικήσει, τότε δέ θά πρέπει νά συζητᾶμε γιά τή σωτηρία τῶν Ροδίων μόνο, ἀλλά γιά μᾶς τούς ἴδιους καί γιά ὄλους τούς Ἕλληνες.

13

Κι ἂν ἀκόμα ἐκεῖνοι οἱ Ρόδιοι πού τώρα ἔχουν τήν ἐξουσία¹⁶ κρατοῦσαν τήν πόλη μέ τή δική τους δύναμη, οὔτε καί τότε θά σᾶς συμβούλευα νά τούς προτιμήσετε γιά συμμάχους, ἀκόμη κι ἂν σᾶς ὑπόσχονταν ὅτι θά κάμουν τά πάντα γιά χάρη σας. Καί τοῦτο, γιατί βλέπω ὅτι αὐτοί, γιά νά καταλύσουν τό δημοκρατικό πολίτευμα, πῆραν στήν ἀρχή μέ τό μέρος τους μερικούς πολίτες,¹⁷ καί ὅταν τό κατόρθωσαν, τούς ἐξόρισαν πάλι. Ἐκεῖνοι λοιπόν πού δέ στάθηκαν πιστοί σέ κανένα ἀπό τά δύο μέρη δέν πιστεύω ὅτι μποροῦν νά γίνουν σταθεροί σύμμαχοι σ' ἐσᾶς. Ὅλα αὐτά ποτέ δέ θά τά ἔλεγα, ἂν πίστευα ὅτι συμφέρουν μόνο στούς δημοκρατικούς τῆς Ρόδου. Οὔτε ἐκπρόσωπος τῶν συμφερόντων τους¹⁸ εἶμαι, οὔτε ἰδιαίτερος φίλος μέ κανέναν τους. Οὔτε ἐξᾶλλου, κι ἂν ἀκόμα καί τά δύο συνέβαιναν, θά μιλοῦσα ἔτσι, ἂν δέν τό θεωροῦσα δικό σας

14

*Ἡ στάση ποῦ
πρέπει νά
τηρήσουν οἱ
Ἀθηναῖοι
ἀπέναντι
στούς
Ροδίους*

15

συμφέρον· ἐπειδή γιά τούς Ροδίους βέβαια —άν ἐπιτρέπεται νά τό πεῖ αὐτό ἐκεῖνος πού συνηγορεῖ γιά τή σωτηρία τους— χαίρομαι καί ἐγώ μαζί σας γι' αὐτά πού ἔπαθαν. Γιατί μέ τό νά ἀρνηθοῦν νά σᾶς ἀφήσουν νά πάρετε ὅ,τι σᾶς ἀνῆκε¹⁹ ἔχουν χάσει τήν ἐλευθερία τους, καί ἐνῶ ἦταν στό χέρι τους νά εἶναι ἰσότιμοι σύμμαχοι μ' ἐσᾶς, πού εἶστε Ἑλληγες καί ἀνώτεροί τους, ἔχουν γίνει δοῦλοι σέ βαρβάρους καί δούλους, τούς ὁποίους ἄφησαν νά μποῦν στίς ἀκροπόλεις τους. Σχεδόν θά ἔλεγα μάλιστα ὅτι, ἄν θελήσετε νά τούς βοηθήσετε, τό πάθημά τους θά τούς ἔχει ὠφελήσει. Γιατί, ὡς Ρόδιοι πού εἶναι, δέν ξέρω ἄν θά ἤθελαν ποτέ νά σκεφτοῦν σωστά, ἐφόσον τά πράγματα τούς ἔρχονταν εὐνοϊκά· ἀφοῦ ὁμως δοκίμασαν τήν ἐμπειρία καί διδάχτηκαν ὅτι ἡ ἀπερισκεψία γίνεται αἰτία πολλῶν κακῶν σέ μία δημοκρατική πολιτεία, ἴσως καμιά φορά γίνουν στό μέλλον φρονιμότεροι. Τοῦτο δέν τό θεωρῶ μικρή ὠφέλεια γι' αὐτούς. Ἔχω λοιπόν τή γνώμη ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά ἐπιχειρήσετε νά σώσετε τούς ἀνθρώπους καί νά μή μνησικακεῖτε, κάνοντας τή σκέψη ὅτι πολλές φορές κι ἐσεῖς ἐξαπατηθήκατε ἀπό ἀνθρώπους μέ ἐπίβουλα σχέδια, δέ θά λέγατε ὁμως πῶς εἶναι δίκαιο νά τιμωρηθεῖτε ἐσεῖς γιά κανένα ἀπό τά σφάλματα αὐτά.

17 Σκεφτεῖτε ὁμως καί κάτι ἄλλο, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅτι πολλές φορές ἔχετε πολεμήσει καί μέ δημοκρατικά καθεστῶτα καί μέ ὀλιγαρχικά. Αὐτό τό ξέρετε κι ἐσεῖς οἱ ἴδιοι. Γιά ποιές αἰτίες ὁμως γίνεται ὁ πόλεμος στή μία ἢ στήν ἄλλη περίπτωση, αὐτό κανείς σας ἴσως δέν τό ἐξετάζει. Γιά ποιό λόγο λοιπόν

Οἱ
δημοκρατικές
πολιτείες
ἔχουν κοινά
συμφέροντα

γίνεται; Μέ τά δημοκρατικά καθεστῶτα πολεμᾶτε ἢ γιά ἰδιωτικές διαφορές πού δέν μπόρεσαν νά ἐπιλυθοῦν μέ δημόσια συμφωνία ἢ γιά μερίδιο γῆς ἢ γιά συνοριακή διαφορά ἢ ἀπό ἀνταγωνισμό ἢ γιά χάρη τῆς ἡγεμονίας. Μέ τίς ὀλιγαρχίες ὁμως δέν πολεμᾶτε γιά κανέναν ἀπό τούς λόγους αὐτούς, παρὰ γιά τήν υπεράσπιση τῆς δημοκρατίας καί τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτό καί δέ θά δίσταζα νά πῶ ὅτι πρέπει νά θεωρεῖτε πῶς πιο πολύ σᾶς συμφέρει νά εἶναι ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἐχθροί σας καί νά ἔχουν δημοκρατικό πολίτευμα, παρὰ νά εἶναι φίλοι σας καί νά ἔχουν ὀλιγαρχικό καθεστῶς. Καί τοῦτο γιατί μέ ἐλεύθερους ἀνθρώπους πιστεύω ὅτι χωρίς δυσκολία θά μπορούσατε νά συνάψετε εἰρήνη ὅποτε θά θέλατε, ἐνῶ μέ μιᾶ ὀλιγαρχία, οὔτε τή φιλία θεωρῶ βέβαιη. Δέν εἶναι δυνατό νά ἔχουν φιλικές διαθέσεις οἱ ὀλιγαρχικοί γιά τό λαό, οὔτε ὅσοι ἐπιζητοῦν νά ἐξουσιάζουν, γιά ἐκείνους πού ἔχουν προτιμήσει τήν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων.

Ἄκόμη μοῦ προκαλεῖ κατάπληξη τό ὅτι, ἐνῶ οἱ Χίοι καί οἱ Μυτιληναῖοι²⁰ κυβερνῶνται ἀπό ὀλιγαρχίες, καί τώρα καί οἱ Ρόδιοι, καί σχεδόν θά ἔλεγα ὅτι ὅλος ὁ κόσμος ὀδηγεῖται σ' αὐτή τή μορφή δουλείας, κανεῖς σας δέ θεωρεῖ ὅτι μαζί τους κινδυνεύει σέ κάποιο βαθμό καί τό δικό μας πολίτευμα οὔτε σκέφτεται ὅτι δέν εἶναι δυνατό, ἂν ὅλες οἱ πόλεις ὀργανωθοῦν ὀλιγαρχικά, νά ἀνεχτοῦν σ' ἐμᾶς τή δημοκρατία. Γιατί γνωρίζουν πῶς μόνο ἐσεῖς μπορεῖτε νά φέρετε πάλι τήν ἐλευθερία. Ἄπό ὅποια πλευρά λοιπόν περιμένουν ὅτι θά μπορούσαν νά πάθουν κακό, αὐτήν θά θελήσουν νά τήν καταστρέ-

- 20 ψουν. Ἐπομένως ἐκείνους πού ἀδικοπραγοῦν πρέπει νά τούς θεωρεῖτε ἐχθρούς μόνο αὐτῶν πού ἀδικήθηκαν, ἐκείνους ὅμως πού καταλύουν τά δημοκρατικά πολιτεύματα καί τά μεταβάλλουν σέ ὀλιγαρχικά σᾶς συμβουλεύω νά τούς θεωρεῖτε κοινούς ἐχθρούς ὅλων τῶν ἀνθρώπων πού ἐπιθυμοῦν τήν ἐλευθερία.
- 21 Ἔπειτα εἶναι δίκαιο, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐσεῖς πού ζεῖτε σέ δημοκρατικό καθεστῶς νά φαίνεστε ὅτι ἀπέναντι στίς δημοκρατίες πού ἀτύχησαν ἔχετε τέτοια αἰσθήματα, ὅπως αὐτά πού θά ἀξιῶνατε νά ἔχουν οἱ ἄλλοι γιά σᾶς, ἂν ποτέ —ὁ μὴ γένοιτο— σᾶς συνέβαινε κάτι παρόμοιο. Γιατί, σ' ἀλήθεια, ἂν ἰσχυριστεῖ κανεῖς ὅτι οἱ Ρόδιοι καλὰ ἔπαθαν, δέν εἶναι τώρα κατάλληλη ἡ εὐκαιρία γιά νά ἐπιχαιρεῖ. Γιατί ὅσοι εὐτυχοῦν πρέπει πάντοτε νά δείχνουν πῶς ἐνδιαφέρονται γιά τό καλό τῶν δυστυχημένων, ἐφόσον τό μέλλον εἶναι γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους ἄδηλο.²¹

- 22 Πολλές φορές ἐξάλλου ἐγώ ἀκούω ἐδῶ μπροστά σας νά λένε κάποιοι ρήτορες πῶς, ὅταν ἡ δημοκρατία μας ἀτύχησε,²² συμφώνησαν μερικοί²³ νά τή σώσουν. Ἀπό αὐτούς ἐγώ θά ἀναφερθῶ τώρα μέ δύο λόγια μόνο στούς Ἀργεῖους. Γιατί δέ θά ἤθελα ἐσεῖς, πού ἔχετε τή φήμη ὅτι πάντα σώζετε τούς δυστυχεῖς, νά φανεῖτε στήν ὑπόθεση τούτη κατώτεροι ἀπό τούς Ἀργεῖους: Ἐκεῖνοι κατοικῶντας σέ χώρα γειτονική μέ τή Λακεδαίμονα, μολονότι ἔβλεπαν τούς Λακεδαιμονίους νά κυριαρχοῦν σέ στεριά καί σέ θάλασσα, δέ δίστασαν, οὔτε φοβήθηκαν νά δεῖξουν τά φιλικά αἰσθήματα πού εἶχαν ἀπέναντί σας, ἀλλά καί τούς ἀπεσταλμένους πού ἦρθαν ἀπό τή Λακεδαίμο-

Τό
παράδειγμα
τῶν
Ἀργείων.
Κανεῖς φόβος
ἀπό τόν
Ἀρταξέρξη

να, ὅπως λένε, γιά νά ζητήσουν τήν παράδοση μερικῶν δικῶν σας φυγάδων²⁴ ἀποφάσισαν νά τούς θεωρήσουν ἐχθρούς των, ἄν δέν ἀναχωροῦσαν πρὶν δύσει ὁ ἥλιος. Λοιπὸν δέν εἶναι ντροπή, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πού ὁ λαός τῶν Ἀργείων δέ φοβήθηκε στίς περιστάσεις ἐκεῖνες τήν ἐξουσία τῶν Λακεδαιμονίων οὔτε τή δύναμή τους κι ἐσεῖς, πού εἴστε Ἀθηναῖοι, νά φοβηθεῖτε βάρβαρο ἄνθρωπο καί μάλιστα γυναῖκα; Ἐπιπλέον ἐκεῖνοι θά μπορούσαν νά ἰσχυριστοῦν ὅτι πολλές φορές ἔχουν νικηθεῖ ἀπό τούς Λακεδαιμονίους, ἐνῶ ἐσεῖς ἔχετε νικήσει πολλές φορές τό βασιλιά τῆς Περσίας καί οὔτε μία φορά δέν ἔχετε νικηθεῖ οὔτε ἀπό τούς δούλους τοῦ βασιλιᾶ,²⁵ οὔτε ἀπό αὐτόν τόν ἴδιο. Γιατί ἄν ἴσως σέ κάτι νίκησε τήν πόλη μας ὁ βασιλιάς, ἢ νίκησε διαφθειρόντας μέ χρήματα²⁶ τούς πύο τιποτένιους Ἕλληνες καί προδότες τῆς Ἑλλάδος, ἢ ἀλλιῶς δέ νίκησε ποτέ. Καί αὐτό ὅμως δέν τόν ὠφέλησε. Θά διαπιστώσετε ὅτι αὐτός συγχρόνως καί τήν πόλη μας ἀδυνάτισε χρησιμοποιώντας τούς Λακεδαιμονίους,²⁷ καί τό βασιλείο του διακινδύνεψε πολεμώντας μέ τόν Κλέαρχο²⁸ καί τόν Κύρο. Οὔτε λοιπὸν σέ φανερό πόλεμο νίκησε, οὔτε τά ἐπίβουλα σχέδιά του τόν ὠφέλησαν. Παρατηρῶ ἀκόμα ὅτι πολλές φορές μερικοὶ ἀπό σᾶς δέ δίνουν σημασία στό Φίλιππο, ἐπειδή, καθὼς φαίνεται, δέν ἀξίζει τόν κόπο, ἐνῶ φοβοῦνται τό βασιλιά τῶν Περσῶν ὡς ἰσχυρό ἐχθρό γιά ὅσους βάλει στόχο του. Ἄν ὅμως τόν ἕνα δέν τόν ἀποκρούομε, γιατί εἶναι ἀσήμαντος, ἐνῶ στὸν ἄλλο ὑποχωροῦμε παντοῦ, ἐπειδή εἶναι ἐπίφοβος, σέ ποιούς ἄνδρες Ἀθηναῖοι, θά ἀντισταθοῦμε;

25

Είναι δίκαιο
νά επέμβουν
οί Ἀθηναῖοι
στή Ρόδο;

Ἐπάρχουν ἀνάμεσά σας, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, με-
ρικοί ρήτορες ἐξαιρετικά ἐπιτήδειοι νά συνηγοροῦν
γιά τό δίκαιο τῶν ἄλλων ἐνώπιόν σας. Σ' αὐτούς ἐγώ
θά συνιστοῦσα ἓνα μόνο πράγμα, νά ἐπιδιώκουν νά
συνηγοροῦν γιά τό δικό σας δίκαιο ἐνώπιον τῶν
ἄλλων, ὥστε νά φαίνονται αὐτοί πρῶτοι πῶς κάνουν
τό σωστό. Γιατί εἶναι ἄτοπο νά σᾶς διδάσκει τό
δίκαιο κάποιος πού ὁ ἴδιος δέν τό ἀκολουθεῖ. Δέν
εἶναι σωστό ἓνας Ἀθηναῖος πολίτης νά ἔχει στό νοῦ
του ὅσα εἶναι ἐναντίον σας καί ὄχι ὅσα εἶναι πρὸς
26 ὄφελός σας. Σκεφτεῖτε λοιπόν, γιά τό ὄνομα τῶν
θεῶν, γιατί ἄραγε δέν ὑπάρχει κανεῖς στό Βυζάντιο
νά τούς ὑποδείξει νά μήν καταλάβουν τή Χαλκηδό-
να,²⁹ πού ἀνήκει στό βασιλιά καί πού ἦταν ἄλλοτε
δική σας, ἐνῶ ἐκεῖνοι δέν εἶχαν ἀπό πουθενά σχέση
μ' αὐτήν. Οὔτε νά προσαρτήσουν τή Σηλυμβρία,³⁰
πόλη πού ἦταν κάποτε σύμμαχός σας, καί νά περιλά-
βουν οἱ Βυζάντιοι τήν περιοχή της στά ὄριά τους
ἀντίθετα μέ τούς ὄρκους καί τίς συνθήκες πού
27 ὄρισαν νά εἶναι οἱ πόλεις αὐτόνομες. Οὔτε βρέθηκε
κανεῖς νά ὑποδείξει στό Μαύσωλο, ὅσο ζοῦσε, οὔτε,
ὅταν πέθανε ἐκεῖνος, στήν Ἀρτεμισία νά μήν κατα-
λάβουν τήν Κώ καί τή Ρόδο καί ἄλλες πόλεις
ἐλληνικές πού ὁ βασιλιάς, ὁ κύριός τους, σύμφωνα
μέ τή συνθήκη παραχώρησε στούς Ἕλληνες καί πού
γι' αὐτές οἱ Ἕλληνες τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀντιμετώπι-
σαν πολλούς κινδύνους καί ἔκαμαν τιμημένους ἀγῶ-
νες. Ἄν λοιπόν καί στούς δύο αὐτούς³¹ τό ἔλεγε
κάποιος, δέ θά βρισκόταν κανεῖς, ὅπως εἶναι φανε-
ρό, νά τόν ἀκούσει.

28

Λοιπόν ἐγώ θεωρῶ πῶς ἔχουμε τό δικαίωμα νά

ἀποκαταστήσουμε τό δημοκρατικό πολίτευμα στή Ρόδο. Μά κι ἂν ἀκόμη δέν τό εἶχαμε, ὅταν βλέπω τί κάνουν αὐτοί οἱ ἄνθρωποι, θεωρῶ χρέος νά προτρέπω τήν ἐπαναφορά τῆς δημοκρατίας. Γιά ποιό λόγο; Γιατί, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐάν ὅλοι εἶναι πρόθυμοι νά ἐνεργοῦν μέ δικαιοσύνη, εἶναι ντροπή μόνοι ἐμεῖς νά μή θέλουμε· ἐάν ὅμως ὅλοι οἱ ἄλλοι προετοιμάζονται ὥστε νά ἔχουν τή δυνατότητα νά ἀδικοῦν, καί μόνο ἐμεῖς προβάλλουμε ὡς πρόσχημα τή δικαιοσύνη καί δέν ἀναλαμβάνουμε καμιά εὐθύνη, αὐτό δέν τό θεωρῶ δικαιοσύνη, ἀλλ' ἀνανδρία. Γιατί βλέπω ὅτι ὅλοι κερδίζουν τά δίκαιά τους, ἀνάλογα μέ τή δύναμη πού ἔχουν. Καί μπορῶ γιά τό γεγονός αὐτό νά ἀναφέρω γνωστό σέ ὅλους σας παράδειγμα. Ὑπάρχουν δύο συνθηκῆς ἀνάμεσα στούς Ἑλληνας καί στό βασιλιά, ἐκείνη πού ἔκαμε ἡ δική μας πόλη, τήν ὅποια ὅλοι ἐγκωμιάζουν, καί ἔπειτα ἐκείνη πού ἔκαμαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀργότερα, τήν ὅποια βέβαια ὅλοι κατακρίνουν.³² Σ' αὐτές τίς δύο δέν ἔχουν ὀριστεῖ τά δικαιώματα μέ τόν ἴδιο τρόπο. Γιατί σέ μία πολιτεία οἱ νόμοι καθιερώνουν κοινότητα καί ἰσοτιμία δικαιωμάτων στούς ἰδιῶτες, καί στούς ἀδύνατους καί στούς δυνατούς. Ὡς πρός τά δικαιώματα ὅμως τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἀποφασίζουν οἱ ἰσχυροί γιά τούς ἀσθενεστέρους.

Ἐφόσον λοιπόν σᾶς εἶναι δυνατό νά κρίνετε ποιό εἶναι τό σωστό, πρέπει νά ἐξετάσετε καί πῶς θά μπορέσετε νά τό ἐφαρμόσετε. Καί θά τό κατορθώσετε, ἂν θεωρηθεῖτε ὅτι εἶστε οἱ κοινοί προασπιστές τῆς ἐλευθερίας ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Μοῦ φαίνεται ὅμως, καί τό θεωρῶ φυσικό, ὅτι εἶναι δυσκολότατο

29

30

Ἡ τακτική πού πρέπει νά ἀκολουθήσουν στό ἐξῆς οἱ Ἀθηναῖοι

- για σᾶς νά κάνετε αὐτό πού πρέπει. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δηλαδή ἔχουν νά παλέψουν ἕναν ἀγῶνα μέ τούς φανερούς των ἐχθρούς· ἂν αὐτούς τούς νικήσουν, τίποτε δέν τούς ἐμποδίζει νά οἰκειοποιηθοῦν τά ἀγαθά. Ἐσεῖς ὅμως, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, 31 ἔχετε δύο ἀγῶνες: καί αὐτόν πού διεξάγουν οἱ ἄλλοι, καί ἐπιπλέον ἕναν ἀκόμα, πού προηγείται καί εἶναι πιο μέγας. Πρέπει δηλαδή, ὅταν ἀποφασίζετε, νά νικήσετε αὐτούς πού ἔργο τους ἔχουν νά πράττουν ἀντίθετα μέ τό συμφέρον τῆς πόλεως.³³ Ὅταν λοιπόν ἐξαιτίας τους δέν μπορεῖ νά γίνει τίποτε σωστό χωρίς ἀγῶνα, εἶναι ἐπόμενο νά δοκιμάζετε πολλές ἀτυχίες.
- 32 Τό γεγονός ὡστόσο ὅτι πολλοί³⁴ διαλέγουν χωρίς δισταγμό αὐτή τήν πολιτική στάση ἴσως ἔχει αἰτία προπάντων τά κέρδη πού ἔχουν ἀπό αὐτούς πού τούς δίνουν χρήματα.³⁵ Παρόλα αὐτά δικαιολογημένα θά μποροῦσε κανεῖς νά θεωρήσει ἐνόχους κι ἐσᾶς. Γιατί ἔπρεπε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νά ἔχετε τήν ἴδια ἀντίληψη γιά τήν στάση ἑνός ἀτόμου μέσα στήν πολιτεία μ' αὐτήν πού ἔχετε γιά τήν ὑπηρεσία του στό στρατό. Ποιά εἶναι αὐτή ἡ ἀντίληψη; Θεωρεῖτε ὅτι ἀρμόζει ἐκεῖνος πού ἐγκαταλείπει τή θέση στή μάχη, ὅπου τόν ἔταξε ὁ στρατηγός, νά χάνει τά πολιτικά του δικαιώματα καί νά μὴ μετέχει στά 33 κοινά. Ἐπρεπε λοιπόν καί αὐτούς πού ἐγκαταλείπουν τήν τάξη τῆς πολιτείας τήν ὁποία μᾶς παρέδωσαν οἱ πρόγονοι καί ἀκολουθοῦν ὀλιγαρχική πολιτική νά τούς στερεῖτε τό δικαίωμα νά σᾶς συμβουλευοῦν. Ὅμως τώρα ἐσεῖς, ἐνῶ θεωρεῖτε ὅτι οἱ σύμμαχοι πού ἔχουν ὀρκιστεῖ νά ἔχουν τόν ἴδιο ἐχθρό καί φίλο³⁶ μ' ἐσᾶς εἶναι οἱ καλύτεροι φίλοι σας, παρόλα-

ληλα πιστεύετε ὅτι οἱ πολιτευόμενοι, πού γνωρίζετε σαφῶς ὅτι προτιμοῦν τοὺς ἐχθροὺς τῆς πόλεως, ἀξιζοῦν τή μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη.

Ἄλλά βέβαια, δέν εἶναι δύσκολο νά βρεῖ κανεῖς τί νά κατηγορήσει σ' αὐτούς ἢ τί νά κατακρίνει σ' ἐσᾶς τοὺς ἄλλους: τό δύσκολο ἔργο εἶναι νά βρεῖ μέ ποιᾶ λόγια ἢ μέ ποιές πράξεις θά ἐπανορθώσει ὅσα τώρα δέν εἶναι σωστά. Οὔτε εἶναι ἴσως ἡ ὥρα νά μιλήσει κανεῖς γιά ὅλα. Ἐάν πάντως, ὅσα ἔχετε ἀποφασίσει νά κάμετε, μπορέσετε νά τά ἐπικυρώσετε μέ κάποια πράξη σύμφωνη μέ τό συμφέρον σας, ἴσως καί οἱ ἄλλες ὑποθέσεις σας μία μία θά βελτιώνονται συνεχῶς.

Φρονῶ λοιπόν ὅτι πρέπει νά ἀρπάξετε γερὰ στά χέρια σας τήν ὑπόθεση αὐτή τῶν Ροδίων καί νά ἐνεργήσετε μέ τρόπο ἀντάξιο τῆς πόλης μας, ἀναλογιζόμενοι μέ πόση εὐχαρίστηση ἀκοῦτε ὅταν κάποιος ρήτορας ἐπαινεῖ τοὺς προγόνους σας καί ἀνιστορεῖ τά κατορθώματά τους καί ἀπαριθμεῖ τά τρόπαια.³⁷ Νά θεωρεῖτε λοιπόν ὅτι οἱ πρόγονοί σας ἔστησαν αὐτά τά τρόπαια ὄχι γιά νά τά βλέπετε καί νά θαυμάζετε, μά καί γιά νά μιμεῖστε τίς ἀρετές ἐκείνων πού τά ἔστησαν.³⁸

34

35

Ἐπίλογος

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Δημοσθένης δέ θά κουραστεῖ ποτέ νά κατηγορεῖ τοὺς Ἀθηναίους γιά τήν ἀναποφασιστικότητα καί τή βραδύτητα πού δείχνουν, σέ ἀντίθεση μέ τό Φίλιππο. Προβλ. καί παρ. 14-15 στόν Γ' Ὀλυνθιακό.

2. Τό Συμμαχικό πόλεμο, πού ἔληξε τό 355 π.Χ (βλ. εἰσαγωγή).

3. Ὁ Μαύσωλος ἦταν σατράπης τῆς Καρίας μέ ἔδρα τά Μύλασα καί κατόπιν τήν Ἀλικαρνασσό ἀπό τό 377/6 π.Χ. ἕως τό θάνατό του τό 353 π.Χ. Τόν διαδέχτηκε ἡ γυναίκα του Ἀρτεμισία (353-352 π.Χ.). Οὐσιαστικά ἀνεξάρτητος ἀπό τό Μέγα Βασιλεῖα, καί μάλιστα ἄλλοτε φίλος του καί ἄλλοτε ἐχθρός του, φρόντισε νά ἐπεκτείνει σημαντικά καί νά ὀργανώσει τήν ἐπικράτειά του. Θεωρώντας τοὺς Ἀθηναίους ἐμπόδιο στά σχέδιά του, ὑποκίνησε ἐναντίον τους τό Συμμαχικό πόλεμο (357 π.Χ.) μέ τίς συνέπειες πού εἶδαμε στήν εἰσαγωγή.

4. Δηλαδή χωρίς νά σᾶς ὑποψιάζονται ὅτι σχεδιάζετε νά τοὺς ἐπιβᾶλετε τήν ἡγεμονία σας.

5. Βασιλεὺς ἢ Μέγας Βασιλεὺς εἶναι ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας. Τήν ἐποχή αὐτή βασίλευε ὁ Ἀρταξέρξης Γ' ὁ Ὀρχος (358-338 π.Χ.).

6. Πρόκειται γιά ἀποστολή μισθοφόρων ἀπό τήν Ἀθήνα (καί τή Σπάρτη) πρὸς τό φαραῶ Νεκτανεβώ, πού ἀφοῦ εἶχε κατορθώσει νά κρατήσῃ γιά λίγα χρόνια τήν Αἴγυπτο ἀνεξάρτητη ἀπό τήν περσική ἐπικυριαρχία, ἀντιμετώπιζε τώρα (351 π.Χ.) τό νέο βασιλιά τῆς Περσίας Ἀρταξέρξης Γ' ἀποφασισμένο

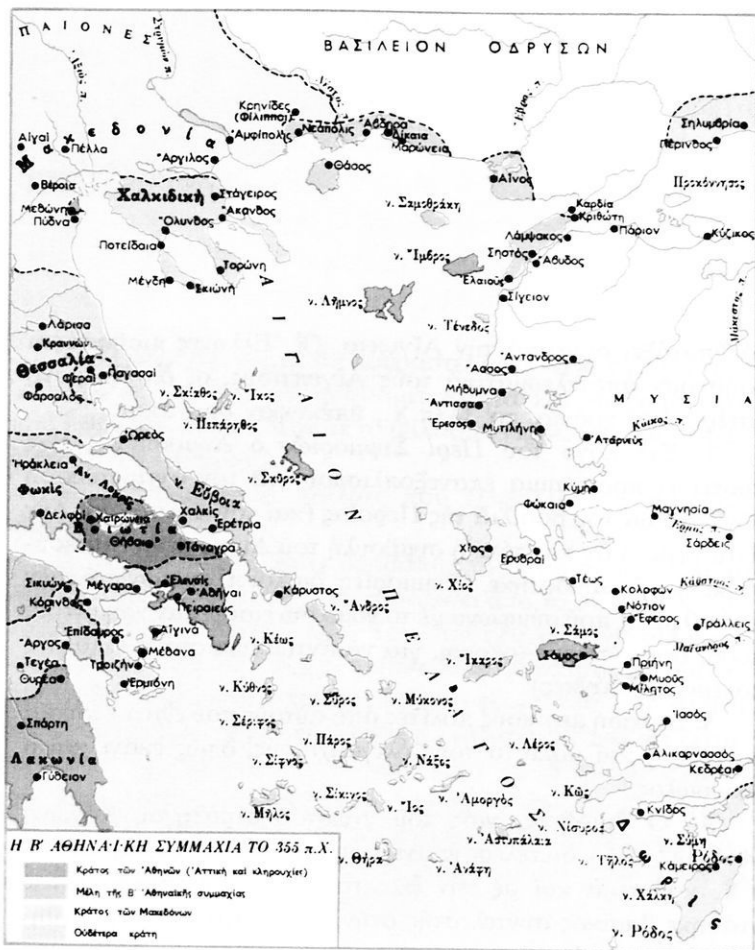
νά υποτάξει όριστικά τήν Αίγυπτο. Οί Έλληνες μισθοφόροι βοήθησαν άποτελεσματικά τούς Αίγυπτίους, οί όποιοι μόνο ύστερα από χρόνια, τό 343π.Χ., υπέκλυαν όριστικά.

7. Στο λόγο του *Περί Συμμοριών* ό Δημοσθένης είχε προτείνει πρόγραμμα επανεξοπλισμού γιά τήν αντιμετώπιση τών σχεδίων του βασιλιά τής Περσίας (καί του Φιλίππου). Δέν είναι βέβαιο άν και τότε ή συμβουλή του Δημοσθένη εισακούστηκε και εφαρμόστηκε. (Συμμορίες: όμιλοι πλούσιων πολιτών από 60 μέλη, πού σύμφωνα μέ τό νόμο συνεισέφεραν χρηματικά ποσά, όταν υπήρχε ανάγκη, γιά νά αντιμετωπιστούν έκτακτες πολεμικές ανάγκες).

8. Δηλαδή μερικούς πολίτες από αυτούς πού είχαν έξουσία και κύρος και μάλιστα τούς όλιγαρχικούς, όπως έκανε και ό Μαύσωλος.

9. Ό Τιμόθεος, γιός του γνωστου στρατηγου Κόνωνα (444-392 π.Χ.), διετέλεσε επανειλημμένα στρατηγός από τό 378 π.Χ. και πέρα και μέ τήν ικανότητα και τίς επιτυχίες του στάθηκε βασικός συντελεστής στην αναδιοργάνωση τής Αθηναϊκής Συμμαχίας.

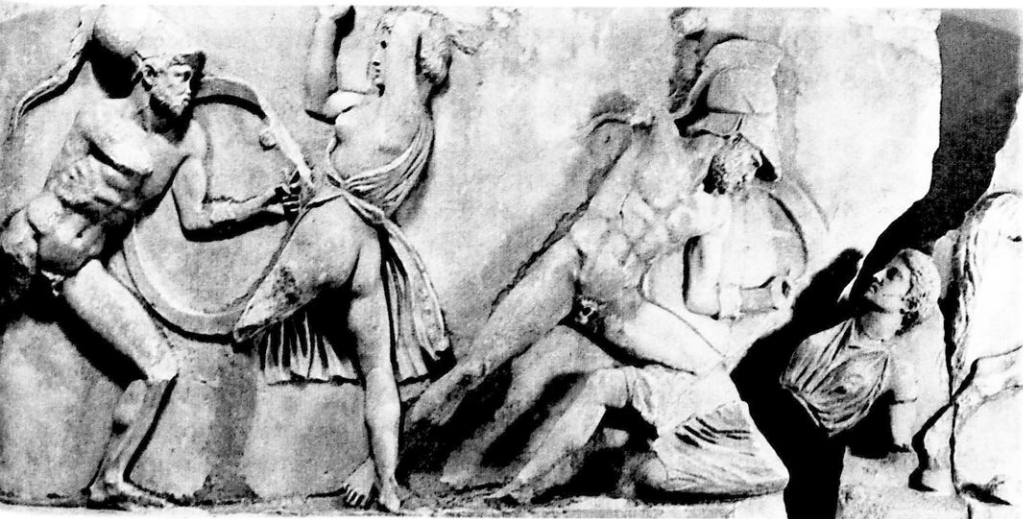
10. Αριοβαρζάνης, σατράπης τής Φρυγίας. Τό 366 π.Χ. κήρυξε άποστασία από τό βασιλιά τής Περσίας και παράλληλα αναζήτησε βοήθεια από τούς Έλληνες, Αθηναίους και Σπαρτιάτες. Οί Έλληνες ανταποκρίθηκαν πρόθυμα, γιατί έβρισκαν έτσι ευκαιρία γιά δράση στη Μ. Ασία. Ό Σπαρτιάτης Αγησίλαος και ό Αθηναίος Τιμόθεος τόν βοήθησαν σέ διάφορες περιστάσεις. Τό έγχειρημά του άρχικά πέτυχε, στο τέλος όμως

παραδόθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιον τοῦ τῷ γιῷ Μιθριδάτη στὸν Ἀρταξέρξη Β', πού τὸν θανάτωσε (360 π.Χ.).

11. ὕπαρχος· διοικητὴς περιοχῆς, ἀντιπρόσωπος κάποιου ἀνώτερου, ὅπως ἐδῶ ὁ Τιγράνης.

12. Ἡ πολιορκία ἔληξε τὸ καλοκαίρι τοῦ 365 π.Χ. Τὴ Σάμο, πού δὲν εἶχε προσχωρήσει στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, κατεῖχε ἡ φρουρὰ αὐτὴ κατὰ παράβαση τῆς «βασιλείου εἰρή-

Ἀνάγλυφη παράσταση Ἀμαζονομαχίας, ἴσως τοῦ Σκόπα, ἀπό τό Μανσωλεῖο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Βρετανικό Μουσεῖο.
(Ἀπό τήν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τόμ Γ2, σελ 306)

νης» (387 π.Χ.) κατά τήν ὁποία ἔπρεπε νά εἶναι ἐλεύθερη καί ἀνεξάρτητη. Ἔτσι τό ψήφισμα πού μνημονεύει ἐδῶ ὁ Δημοσθένης ὄρισε ὅτι ὁ Τιμόθεος θά ἔδιωχνε μόνο τή φρουρά, ἀλλά θά ἀπέφευγε ἐνέργειες πού θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ἀντίθετες πρὸς τήν εἰρήνη καί νά θίξουν τό βασιλιά τῆς Περσίας. Ἀργότερα ὡστόσο ὁ Τιμόθεος βοήθησε καί τόν Ἀριοβαρζάνη.

13. Βλ. παραπάνω σημ. 3

14. Βλ. παραπάνω σημ. 6

15. Προπάντων νά τήν ἀναγνωρίσει ἐπίσημα ὡς διάδοχο τοῦ Μαύσωλου.

16. Δηλαδή οἱ ὀλιγαρχικοί πού ἐγκατέστησε ὁ Μαύσωλος.

17. Μερικούς πολίτες ἀπό τοὺς μετριοπαθεῖς δημοκρατικούς.

18. Ὁ φίλος μᾶς ξένης πόλεως, πού καί ἐπίσημα ἐκπροσωποῦσε τά συμφέροντά της στή δική του πατρίδα ὀνομαζόταν πρόξενος. Ἐδῶ λοιπόν ὁ Δημοσθένης λέει ὅτι δέ μιλεῖ ὡς πρόξενος (ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ροδίων), οὔτε ὡς ξένος, ὡς

ιδιαιτερος φίλος κανενός από αυτούς. Λέει μόνον ὅ,τι συμφέρει στούς Ἀθηναίους.

19. Δηλαδή νά ἀρνηθοῦν νά καταβάλλουν στούς Ἀθηναίους τό συμμαχικό φόρο.

20. Καί ἡ Μυτιλήνη εἶχε τήν ἐποχή πού ἐκφωνεῖται ὁ λόγος αὐτός ὀλιγαρχική κυβέρνησις, ἔπειτα ἀπό λίγο μάλιστα (349 π.Χ.) ἡ πόλις ἔπαισε στά χέρια ἐνός τυράννου, πού εἶχε ἐχθρικές διαθέσεις γιά τούς Ἀθηναίους.

21. Στό τμήμα αὐτό παρατηροῦμε γενικά ὅτι ὁ Δημοσθένης προσπαθεῖ νά ἀντισταθμίσει τήν πικρία καί μνησικακία πού διατηροῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι γιά τούς Ροδίους μέ τήν ἀντίθεση πού εἶχαν παράλληλα οἱ συμπολίτες του γιά τήν ὀλιγαρχία. Οἱ Ἀθηναῖοι δηλαδή, ἐξηγεῖ ὁ Δημοσθένης, πρέπει νά ἐπέμβουν γιά τήν ὑπόθεσις τῆς δημοκρατίας περισσότερο, παρά γιά τό καλό τῶν Ροδίων.

22. Ἀναφέρεται στό ὀλιγαρχικό πολίτευμα τῶν «τριάκοντα τυράννων» (404 π.Χ.), πού ἐγκαθίδρυσαν οἱ Σπαρτιάτες μετά τήν πτώσις τῶν Ἀθηνῶν, στό τέλος τοῦ Πλεοποννησιακοῦ πολέμου.

23. Δηλαδή μερικές πόλεις.

24. φυγάδες· πολίτες πού ἔφυγαν ἀπό τήν Ἀθήνα γιά νά γλιτώσουν κατά τήν περίοδο τῆς τρομοκρατίας τῶν τριάκοντα. Τό ἄρτος δέ δέχτηκε νά ἀτιμασθεῖ παραδίδοντάς τους.

25. Δοῦλος τοῦ βασιλιᾶ εἶναι καί ἡ Ἀρτεμισία, ἀφοῦ εἶναι ὑπαρχός του. Στό Περσικό κράτος ἄλλωστε ὅλοι εἶναι δοῦλοι, ἐκτός ἀπό τό βασιλιά.

26. διαφθείροντας μέ χρήματα· συνηθισμένος τρόπος ἐπεμβάσεως τῶν Περσῶν στά ἑλληνικά πράγματα.

27. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπῆρξαν συχνά σύμμαχοι τῶν Περσῶν κατά τόν 4ο αἰῶνα καί ἐξυπηρετήσαν ἔτσι τήν πολιτική τοῦ Μεγάλου Βασιλέως.

28. Κλέαρχος· Σπαρτιάτης στρατηγός πού ἔδρασε κατά τήν τελευταία περίοδο τοῦ Πλεοποννησιακοῦ πολέμου. Ἦταν ἐπίσης ὁ ἀρχηγός τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων πού πολέμησαν στά Κούναξα τό 401 π.Χ. στό πλευρό τοῦ Κύρου ἐναντίον τοῦ

Ἀνάγλυφη παράσταση ἑνός ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐπιτυχημένους τύπους τῶν ροδιακῶν πολεμικῶν πλοίων, τῆς τριημιολίας (Ρόδος, Ἀκρόπολις Λίνδου).

(Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τόμ. Ε, σελ. 77)

ἀδερφοῦ τοῦ Ἀρταξέρξη Β' (404-358 π.Χ.). (Βλ. καὶ Ἰσοκράτη Πανηγυρικός, 145-146).

29. *Χαλκηδών*: παλιὰ μεγαρική ἀποικία στὴν ἀσιατική πλευρὰ τοῦ Βοσπόρου, ἀπέναντι στοῦ Βυζάντιο.

30 *Σηλυμβρία*: θρακική πόλις στὴν Προποντίδα, πού εἶχαν ἐπίσης ἰδρύσει οἱ Μεγαρεῖς.

31. Δηλαδή στοὺς Βυζαντίους καὶ στοὺς σατράπες Μαύσωλο καὶ Ἀρτεμισία.

32. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ λεγόμενη Εἰρήνη τοῦ Καλλία (449 π.Χ., λέγεται καὶ Κιμώνειος), ἡ ὁποία τεραμάτιζε τὴν ἐμπόλεμη κατάσταση μέ τὴν Περσία καὶ ὄριζε σφαῖρες ἐπιρροῆς τῶν

Ἑλλήνων καί τῶν Περσῶν. Θεωρήθηκε ἐξαιρετικά εὐνοϊκή γιά τούς Ἕλληνας. Ἡ δεύτερη εἶναι ἡ λεγόμενη Ἀνταλκίδειος εἰρήνη ἢ βασιλέως εἰρήνη (387 π.Χ.), πού τήν ἐπέβαλε ὁ Ἀρταξέρξης Β' μέ τή συνεργασία καί τή συναίνεση τῆς Σπάρτης. Ἐγκατέλειπε τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας στούς Πέρσες καί γενικά ἦταν γιά τούς Ἕλληνας ἀτιμωτική. (Προβλ. παρόμοια σύγκριση καί στόν Παναγγυρικό τοῦ Ἰσοκράτη, 120).

33. Ὁ ρήτορας μέ τόν ὑπερβολικά αὐστηρό αὐτό χαρακτηρισμό ὑπονοεῖ τόν Εὐβουλο καί τούς ὁπαδούς του, τή μερίδα δηλαδή τῶν φιλειρηνικῶν καί μετριοπαθῶν στοιχείων, πού εἶχαν κύριο στόχο τήν ἐσωτερική ἀνόρθωση καί τήν οἰκονομική περισυλλογή, ἐνῶ ὁ Δημοσθένης ἔβαζε πάνω ἀπ' ὅλα τήν ἄμυνα καί τήν ὑπεράσπιση τῶν συμφερόντων τῆς πόλεως στό ἐξωτερικό.

34. Δηλαδή πολλοί πολιτικοί, ρήτορες.

35. Τό ἴσως χρησιμοποιεῖται διπλωματικά γιά νά ἀπαλύνει τό βάρος τῆς κατηγορίας. Ἦταν γνωστό πώς καί οἱ Πέρσες καί ὁ Φίλιππος ὁ Β' χρησιμοποιοῦσαν συχνά τό χρεῖμα γιά νά ἐπιτύχουν τούς πολιτικούς τῶν σκοποῦς.

36. νά ἔχουν τόν ἴδιο ἐχθρό καί φίλο· συνηθισμένη διατύπωση μέσα στούς ὅρους τῶν συνθηκῶν συμμαχίας.

37. Οἱ νικητές τῆς μάχης ἀφαιροῦσαν συνήθως ἀπό τά πτώματα τῶν νεκρῶν περικεφαλαῖες, ἀσπίδες, θώρακες καί διάφορα ὅπλα καί τά κρεμοῦσαν ἐπάνω σέ ξύλινο στύλο ἢ σέ δένδρο, πού λεγόταν τρόπαιο, μνημεῖο νίκης, δηλαδή τροπῆς τῶν ἐχθρῶν σέ φυγή. Τά τρόπαια ἀφιερῶνονταν στό Δία. Γιά τίς σημαντικές νίκες ἐναντίον τῶν βαρβάρων μποροῦσαν νά εἶναι περισσότερο μνημειώδη, λίθινα ἢ ὀρειγάλινα.

38. Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως εἶναι γνωστό, δέν ἀκολούθησαν τή συμβουλή τοῦ Δημοσθένη νά βοηθήσουν τούς Ροδίους καί τό νησί ἔμεινε στά χέρια τῆς Ἀρτεμισίας καί τοῦ διαδόχου τῆς.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ
ΙΣΟΚΡΑΤΗ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΝ

*Τό ρόδο, ἐβλήμα τῆς πόλεως Ρόδου.
Ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ νομίσματος τῆς σελ. 48.
Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν.
(Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. Γ1, σελ. 378).*

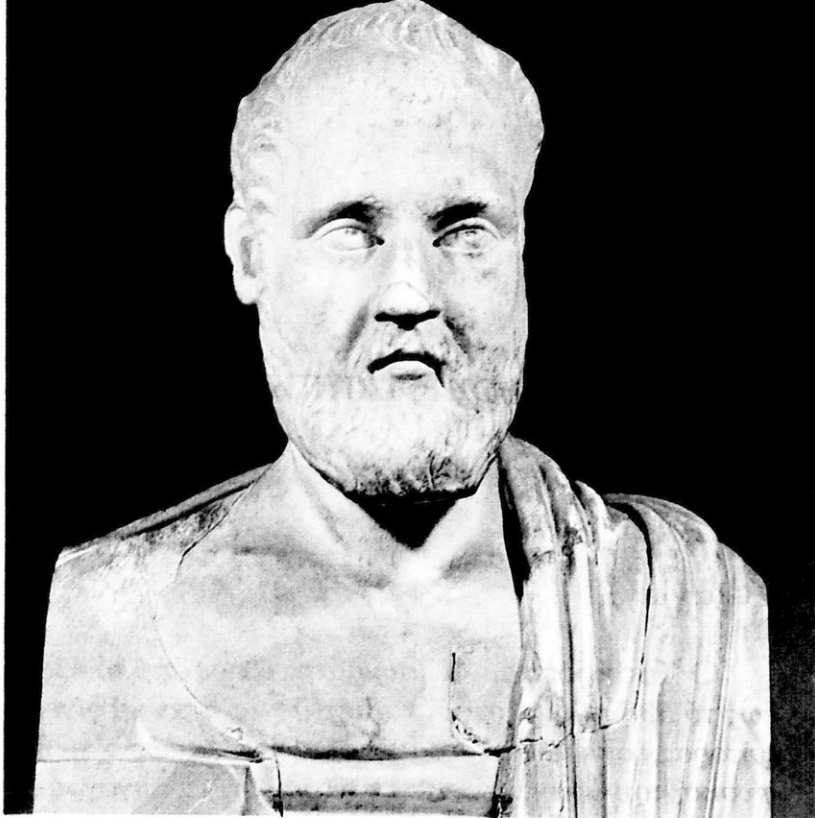
ΙΣΟΚΡΑΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΝ

Είσαγωγή

Ὁ Ἰσοκράτης. Ὁ Ἰσοκράτης ἔζησε ἀπὸ τὸ 436 ἕως τὸ 338 π.Χ. Ἀρχικὴ του ἐπιθυμία ἦταν νὰ γίνεи ρήτορας, οἰκονομικὲς ὅμως ἀνάγκες καθὼς καὶ ἡ φυσικὴ του ἀδυναμία τὸν ἔκαναν νὰ γίνεи λογογράφος καὶ κατόπιν νὰ ἀνοίξει ρητορικὴ σχολή. Στὴν πολιτικὴ ὁ Ἰσοκράτης δὲν ἔπαιξε ἐνεργὸ ρόλο, ὅπως ὁ Δημοσθένης. Μὲ τὴ σχολή του ὅμως καὶ μὲ τοὺς λόγους πού ἔγραφε κατόρθωσε νὰ ἐπηρεάσει τὴ ρητορικὴ τέχνη καὶ ἀκόμη νὰ διαδώσει εὐρύτατα τίς πολιτικὲς καὶ τίς παιδαγωγικὲς του ιδέες, ὥστε νὰ θεωρεῖται ἀπὸ τίς πιὸ σημαντικὲς φυσιογνωμίες τῆς ἐποχῆς του.

Τὸ ἔργο του περιλαμβάνει λόγους δικανικοὺς, ἐπιδεικτικοὺς (ἢ πανηγυρικοὺς), συμβουλευτικοὺς (ἢ παραινετικοὺς) καὶ μερικὲς ἐπιστολές, πού ἀπευθύνονται κυρίως σὲ ἡγεμόνες.

Τὸ πολιτικὸ ἰδανικὸ πού ὁ Ἰσοκράτης δὲν ἔπαψε

Ὁ Ἰσοκράτης
Ρωμαϊζὸ ἀντίγραφο προτομῆς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ
Μουσεῖο Νεαπόλεως. (Ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς
Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τόμ Γ₂, σελ 558)

σέ ὄλη σχεδόν τῆ ζωὴ του νά κηρύσσει ἦταν ἡ «πανελλήνια ιδέα», ἡ ἔνωση δηλαδή ὄλων τῶν Ἑλλήνων σέ μία δύναμη. Πίστευε ὅτι ἔτσι ἡ Ἑλλάδα θά γινόταν ἀρκετὰ ἰσχυρή, ὥστε νά ἀναλάβει ἐκστρατεία ἐναντίον τοῦ πραγματικοῦ της ἐχθροῦ, τῶν βαρβάρων. Ἄν γινόταν αὐτό, θά ἔβρισκαν τὴ λύση τους καὶ ἄλλα προβλήματα πού πῆζαν τοὺς Ἕλληνες.

Στὸ κυριότερο ἔργο του, τὸν Πανηγυρικό (380

π.Χ.), θεωρεί ότι τήν ήγεμονία τῶν Ἑλλήνων γιά τήν ἐπιδίωξη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ πρέπει νά τήν ἀναλάβει ἡ Ἀθήνα. Ἀργότερα, ὅταν ἡ ἰδέα του φάνηκε ἀνεφάρμοστη, ἄρχισε νά πιστεύει ὅτι ἐκεῖνο πού χρειαζόταν ἡ Ἑλλάδα ἦταν μία ἰσχυρή προσωπικότητα, γι' αὐτό καί στράφηκε σέ διάφορους ἡγεμόνες τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Τέλος, ὅταν ἐμφανίστηκε ὁ Φίλιππος Β' τῆς Μακεδονίας, ὁ Ἰσοκράτης ἔκρινε πώς ὁ κατάλληλος ἄνθρωπος γιά νά συμφιλιώσει τοὺς Ἕλληνες καί νά τοὺς ὀδηγήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν εἶχε βρεθεῖ.

Ὁ Ἰσοκράτης λοιπόν βρίσκεται σέ ὀλοκληρωτική ἀντίθεση μέ τό Δημοσθένη. Ἐκεῖνος θεώρησε τό Φίλιππο ἐπικίνδυνο ἐχθρό γιά τήν Ἑλλάδα καί τή δημοκρατική Ἀθήνα καί ἀγωνίστηκε νά τόν ἀναχαιτίσει, ἐνῶ ὁ Ἰσοκράτης, ἐκφράζοντας τή γνώμη μιᾶς ἄλλης μερίδας, πίστεψε ὅτι ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἦταν ὁ ἰδανικός ἡγέτης γιά ὅλους τοὺς Ἕλληνες. Τίς ἰδέες του αὐτές ἐκθέτει ἀναλυτικά στό λόγο του Φίλιππος (346 π.Χ.), ὅπου ἀπευθύνεται στόν ἴδιο τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας καί τόν παρακινεῖ νά ἀναλάβει τήν πανελλήνια ἀποστολή, ἡ ὁποία τοῦ ἀρμόζει. Τόν ἴδιο σκοπό ἔχει καί Ἐπιστολή πρὸς Φίλιππον, ἓνα πιά συνοπτικό κείμενο τοῦ Ἰσοκράτη.

Ἡ Ἐπιστολή πρὸς Φίλιππον. Εἶναι ἡ πρώτη ἀπό τίς δύο ἐπιστολές τοῦ Ἰσοκράτη στό Φίλιππο πού ἔχουμε, γραμμένη τό 344 π.Χ. Ὁ Φίλιππος πολεμώντας τή χρονιά αὐτή μέ τοὺς Ἰλλυριοὺς πληγώθηκε σέ κάποια σύγκρουση, ὅπου παρασύρθηκε ἀπερίσκεπτα καί κινδύνεψε νά σκοτωθεῖ. Μέ

ἀφορμή τόν τραυματισμό ἐκεῖνο ὁ Ἴσοκράτης ἔγραψε στό Φίλιππο τήν ἐπιστολή αὐτή μέ σκοπό νά τόν συμβουλέψει νά εἶναι περισσότερο συνετός. Συγχρόνως ὁ ρήτορας ἔβρισκε τήν εὐκαιρία νά διατυπώσει ἄλλη μία φορά τήν «πανελλήνια ἰδέα» του καί νά παρακινήσει ἄλλη μία φορά τό βασιλέα τῆς Μακεδονίας νά τήν ἐφαρμόσει.

ΙΣΟΚΡΑΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΟΝ

Ξέρω καλά ότι όλοι οί άνθρωποι συνήθως χρωστούν πιά πολλή εύγνωμοσύνη σέ αυτούς πού τούς έπαινοῦν παρά σέ αυτούς πού τούς συμβουλεύουν καί ιδίως άν επιχειρεί νά τό κάνει κανείς χωρίς νά τοῦ τό ζητήσουν. Κι εγώ, άν δέν εἶχε τύχει καί προηγουμένως νά σέ συμβουλέψω¹ μέ πολλή φιλική διάθεση γιά τό τί πίστευα πώς θά σέ όδηγοῦσε σέ πράξεις άντάξιες τοῦ έαυτοῦ σου, ἴσως οὔτε καί τώρα θά επιχειροῦσα νά εκφέρω γνώμη γι' αυτά πού σου ἔτυχαν.² Όμως, επειδή ἔβαλα σκοπό νά φροντίζω τίς ὑποθέσεις σου γιά χάρη καί τῆς δικῆς μου πόλεως καί τῶν άλλων Ἑλλήνων, θά θεωροῦσα ντροπή μου άν από τή μιά ἔδινα τήν έντύπωση ότι γιά πράγματα λιγότερο αναγκαῖα³ σέ ἔχω συμβουλέψει καί από τήν άλλη δέν ἔκανα κανένα λόγο γιά τά κατεπείγοντα, κι αυτό μολονότι ξέρω ότι ἐκεῖνοι οί λόγοι μου αποσκοποῦσαν στή δόξα σου, ένῶ τώρα εἶναι γιά τή σωτηρία σου· αυτήν όλοι ἐκεῖνοι πού

*Συμβουλές
στό Φίλιππο
νά δείχνει
σύνεση στίς
μάχες. Ποίος
εἶναι ό
πραγματικός
ἐχθρός τῶν
Ἑλλήνων
(παρ. 1-12)*

2

- 3 ἄκουσαν ὅσα κακά εἰπώθησαν γιά σένα⁴ νομίζουν πώς δέν τήν προσέχεις. Δέν ὑπάρχει δηλαδή ἀνθρώπος πού νά μή σέ κατηγορήσει ὅτι ρίχνεσαι στούς κινδύνους πιά ἀπερίσκεπτα ἀπό ὅσο ταιριάζει σέ ἓνα βασιλιά καί ὅτι σέ νοιάζει πιά πολύ ὁ ἔπαινος γιά τήν ἀνδρεία σου παρά ἡ ὄλη ὑπόθεση. Ὡστόσο εἶναι τό ἴδιο ἀτιμωτικό, ὅταν σέ περιζώσουν οἱ ἐχθροί νά μή φανεῖς γενναιότερος ἀπό τούς ἄλλους, ὅπως καί χωρίς καμιά ἀνάγκη νά ριχτεῖς σέ τέτοιους ἀγῶνες, στούς ὁποίους, ἂν ὑπερτερήσεις, δέ θά ἔχεις καταφέρει τίποτε σπουδαῖο, ἐνῶ, ἂν χάσεις τή ζωή σου, καταστρέφεις ὄλη τήν εὐδαιμονία πού εἶχες.
- 4 Δέν πρέπει κανεῖς νά νομίζει ὠραῖο κάθε θάνατο στόν πόλεμο· ἄξιος ἐπαίνου πρέπει νά θεωρεῖται μόνο ὁ θάνατος γιά τήν πατρίδα καί τούς γονεῖς καί τά παιδιά,⁵ ἐνῶ ὁ θάνατος ἐκεῖνος πού σέ ὄλα αὐτά φέρνει ζημιά καί κηλιδώνει τά προηγούμενα κατορθώματα πρέπει νά θεωρεῖται ἀτιμωτικός καί νά ἀποφεύγεται, γιάτι γίνεται αἰτία κακῆς φήμης.
- 5 Φρονῶ ὅτι εἶναι συμφέρον σου νά μιμεῖσαι τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον οἱ δικές μας πολιτεῖες ρυθμίζουν τίς πολεμικές τους ὑποθέσεις. Ὅλες δηλαδή, ὅταν στέλνουν ἐκστρατευτικά σώματα, συνηθίζουν νά ἐξασφαλίζουν τήν κυβέρνηση καί τίς ἀρχές τῆς πολιτείας πού ἀποφασίζουν γιά τά τρέχοντα ζητήματα.⁶ Γι' αὐτό καί συμβαίνει, ὅταν ἀτυχήσουν μιά φορά, νά μήν ἀφανίζεται καί ἡ δύναμή τους, ἀλλά νά μποροῦν νά ὑπομένουν πολλές καταστροφές καί
- 6 πάλι μόνες τους νά ἀναλαμβάνουν. Αὐτό καί σύ πρέπει νά ἔχεις ὑπόψη σου καί νά μή θεωρεῖς κανένα ἀγαθό μεγαλύτερο ἀπό τήν ἀσφάλειά σου, ὥστε καί

τίς νίκες πού πετυχαίνεις νά ἐκμεταλλεύεσαι κατάλληλα καί τά ἀτυχήματα πού συμβαίνουν νά μπορεῖς νά ἐπανορθώνεις. Μπορεῖς ἀκόμα νά παρατηρήσεις ὅτι καί οἱ Λακεδαιμόνιοι φροντίζουν πολύ γιά τήν ἀσφάλεια τῶν βασιλέων τους καί ὅτι τοποθετοῦν σωματοφύλακές των τούς πῶ τιμημένους πολίτες.⁷ γιά τούς πολίτες αὐτούς εἶναι μεγαλύτερη ἀτίμωση νά ἀφήσουν νά σκοτωθεῖ ὁ βασιλιάς ἀπό τό νά πετάξουν τήν ἀσπίδα τους. Ἐξάλλου δέ σοῦ διαφεύγει τί συνέβη στόν Ξέρξη, πού θέλησε νά ὑποδουλώσει τούς Ἕλληνες, καί στόν Κύρο⁸ πού διεκδίκησε τό θρόνο. Ὁ Ξέρξης, μολονότι τοῦ ἔτυχαν τόσο μεγάλες ἤττες καί συμφορές, ὅσες κανεῖς δέν ξέρει νά ἔπαθαν ἄλλοι βασιλιάδες, μέ τό νά σώσει τή ζωή του, καί τήν ἔξουσία του διατήρησε καί στά παιδιά του τήν παρέδωσε καί τήν Ἀσία κυβέρνησε ἔτσι, ὥστε νά μήν εἶναι λιγότερο ἐπίφοβη ἀπό ὅτι ἦταν πρῖν γιά τούς Ἕλληνες. Ἐνῶ ὁ Κύρος, ἄν καί νίκησε ὅλες τίς δυνάμεις τοῦ βασιλιά καί θά γινόταν κύριος τῆς καταστάσεως, ἄν δέν ἔδειχνε ἀπερίσκεπτη σπουδή, ὄχι μόνο στέρησε τόν ἑαυτό του ἀπό μία τόσο μεγάλη ἔξουσία, ἀλλά καί αὐτούς πού τόν ἀκολούθησαν τούς ἔριξε στίς πῶ μεγάλες συμφορές.⁹ Θά μπορούσα νά σοῦ ἀναφέρω πάρα πολλούς πού διοίκησαν μεγάλες στρατιές, ἀλλά μέ τόν πρόωρο θάνατό τους παρέσυραν μαζί τους στήν καταστροφή πολλές μυριάδες.

Ἐχοντας στό νοῦ σου αὐτά, δέν πρέπει νά ἐκτιμᾷς τήν ἀνδρεία πού συνοδεύεται ἀπό παράλογη ἀπερίσκεπσία καί ἄκαιρη φιλοδοξία, οὔτε τή στιγμή πού ἡ μοναρχία ἔχει πολλούς δικούς της κινδύνους

- νά ἐπινοεῖς γιά τόν ἑαυτό σου καί ἄλλους ἐπιπλέον, πού εἶναι ἄδοξοι καί ταιριάζουν σέ στρατιῶτες· οὔτε νά συναγωνίζεσαι μέ ἐκείνους πού θέλουν νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό μία δυστυχησμένη ζωή ἢ μέ ἐκείνους πού εὐκόλα ρίχνονται στόν κίνδυνο γιά νά κερδίσουν περισσότερα χρήματα. Οὔτε ἀκόμη νά ἐπιθυμεῖς δόξα σάν κι αὐτήν πού πολλοί Ἕλληνες καί βάρβαροι ἔχουν, ἀλλά ἐκείνη πού εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε ἀπό τούς σημερινούς ἀνθρώπους μόνο ἐσύ θά μποροῦσες νά ἀποκτήσεις. Οὔτε νά ἀγαπᾶς πολύ τέτοιες ἀρετές πού καί οἱ ταπεινοί ἄνθρωποι τίς ἔχουν, ἀλλά ἐκείνες μέ τίς ὁποῖες κανεῖς κακός δέ θά μποροῦσε νά ἔχει σχέση. Οὔτε νά κάνεις πολέμους ἄδοξους καί δύσκολους, ἐνῶ μπορεῖς νά κάνεις τιμημένους καί εὐκόλους, οὔτε πολέμους πού θά προξενήσουν στούς πιό στενοῦς σου φίλους¹⁰ λύπες καί ἀνησυχίες καί στούς ἐχθρούς σου μεγάλες ἐλπίδες,¹¹ ὅπως ἔκαμες καί τώρα. Γιά τούς βαρβάρους πάλι, πού τώρα πολεμᾶς, ἀρκετό σοῦ εἶναι νά ἐπιβάλεις τήν κυριαρχία σου τόσο, ὅσο χρειάζεται γιά νά ἔχεις σέ ἀσφάλεια τή δική σου χώρα. Καί τό βασιλεῖα ἐξᾴλλου, πού τώρα ἀποκαλεῖται μέγας,¹² νά ἐπιχειρήσεις νά τόν ὑποτάξεις, ὥστε καί τή δική σου δόξα νά κάμεις μεγαλύτερη καί στούς Ἕλληνες νά δείξεις ποιόν πρέπει νά πολεμοῦν.
- 12 Θά ἦταν πολύ προτιμότερο νά σοῦ τά εἶχα γράψει αὐτά πρῖν ἀπό τήν ἐκστρατεία σου,¹³ ὥστε, ἂν σέ ἔπειθα, νά μὴν εἶχες διατρέξει τέτοιο κίνδυνο· ἂν πάλι ἔδειχνες δυσπιστία, νά μὴ φαινόμεν ὅτι σέ συμβουλεύω τά ἴδια πού ὅλοι ἔχουν σκεφτεῖ ὕστερα ἀπό τό πάθημά σου. Τό γεγονός θά μαρτυροῦσε ὅτι

ὅσα σοῦ εἶχα πεῖ γι' αὐτά ἦταν σωστά.

Θά μπορούσα καί ἄλλα νά σοῦ πῶ, ἀλλά θά 13
σταματήσω, ἐφόσον τό πράγμα ἔχει ἔτσι· γιατί
πιστεύω ὅτι καί ἐσύ καί οἱ κυριότεροι ἀπό τούς
ἐταίρους¹⁴ σου, εὐκόλα θά προσθέσετε ὅσα θά θέλα-
τε σ' αὐτά πού εἶπα. Ἐπιπλέον φοβᾶμαι μήπως καί ἡ
περίστασις εἶναι ἀκατάλληλη. Γιατί τώρα προχωρῶ-
ντας λίγο λίγο, χωρίς νά τό καταλάβω, ξέφυγα ἀπό
τό μέτρο πού ταιριάζει σέ μία ἐπιστολή στό μήκος
ένός ρητορικοῦ λόγου.

Ἄλλ' ὅμως, παρόλο πού τά πράγματα ἔχουν ἔτσι, 14
δέν πρέπει νά παραλείψω ὅσα ἔχουν σχέση μέ τήν
πόλη μου, ἀλλά νά προσπαθῆσω νά σέ παρακινήσω
σέ φιλία καί σύνδεσμο μαζί της. Ξέρω ὅτι ὑπάρχουν
πολλοί πού σοῦ φέρνουν εἰδήσεις¹⁵ καί σοῦ λένε ὅχι
μόνο τά πιό δυσάρεστα ἀπό ὅσα λέγονται ἐδῶ γιά
σένα ἀλλά προσθέτουν καί δικά τους· σ' αὐτούς δέν
εἶναι σωστό νά δίνεις προσοχή. Καί θά ἦταν παρά- 15
λογη πράξις νά κατηγορεῖς τό λαό μας ὅτι εὐκόλα
πιστεύει σ' αὐτούς πού σέ διαβάλλουν,¹⁶ κι ἐσύ ὁ
ἴδιος νά δείχνεις πώς ἔχεις ἐμπιστοσύνη σ' ἐκείνους
πού ἀσκοῦν τό ἔργο αὐτό· καί νά μήν ἐννοεῖς ὅτι ὅσο
περισσότερο σοῦ παρουσιάζουν τήν πόλη νά παρα-
σύρεται ἀπό τυχαίους ἀνθρώπους, τόσο πιό πολύ τή
δείχνουν κατάλληλη νά ἐξυπηρετήσῃ τά συμφέροντά
σου. Γιατί, ἐάν αὐτοί πού δέν εἶναι ἱκανοί νά κάνουν
κανένα καλό¹⁷ κατορθώνουν μέ τά λόγια ὅ,τι θελή-
σουν, ἀσφαλῶς εἶναι φυσικό ἐσύ, πού μπορεῖς μέ
ἔργα νά προσφέρεις πολλά καλά στήν πόλη μας, νά
πετύχεις τά πάντα ἀπό ἐμᾶς.

Νομίζω ἀκόμη πώς πρέπει σ' αὐτούς πού λένε 16

14 Ποιά στάση
πρέπει νά
τηρήσει ὁ
Φίλιππος
ἀπέναντι
στούς
Ἀθηναίους
καί στούς
λοιπούς
Ἕλληνας
(παρ. 14-26)

βαριές κατηγορίες για τήν πόλη μας νά αντιπαραθέ-
τει κανείς καί ἐκείνους πού λένε πώς ὅλα αὐτά ἔτσι
ἔχουν καί ἐκείνους πού ἰσχυρίζονται πώς ἡ πόλη μας
δέν ἔχει διαπράξει κανένα ἀδίκημα, οὔτε μεγάλο
οὔτε μικρό. Ἐγώ πάντως δέ θά μπορούσα νά πῶ κάτι
τέτοιο. Καί θά θεωροῦσα ντροπή μου, ἐνῶ οἱ ἄλλοι
ἄνθρωποι πιστεύουν πώς οὔτε οἱ θεοί εἶναι ἀναμάρ-
τητοι, ἐγώ νά τολμῶ νά λέγω ὅτι ἡ πόλη μας δέν
17 ἔκαμε ποτέ κανένα σφάλμα. Ὅσοσο για τήν πόλη
μας μπορῶ νά πῶ καί αὐτό, ὅτι δέ θά βρεῖς ἄλλη
πολιτεία πού νά μπορεῖ νά φανεῖ περισσότερο χρήσι-
μη καί στούς Ἕλληνες καί στίς δικές σου ὑποθέσεις·
σ' αὐτό προπάντων πρέπει νά προσέξεις. Μπορεῖ νά
σοῦ προσφέρει πολλά ὄχι μόνο ἄν ἀγωνίζεται στό
πλευρό σου, μά καί μόνο ἄν δείχνει πώς ἔχει φιλική
18 στάση ἀπέναντί σου. Δηλαδή καί αὐτούς πού τώρα
ἔχεις στήν ἐξουσία σου εὐκολότερα θά τούς κρατᾶς,
ἄν δέν ἔχουν κανένα καταφύγιο,¹⁸ καί ἀπό τούς
βαρβάρους θά μπορούσες νά ὑποτάξεις γρηγορότε-
ρα ὅσους ἤθελες. Ἀληθινά, πώς εἶναι δυνατό νά μήν
ἐπιθυμεῖς ζωηρά μιᾶ τέτοια εὐνοϊκή στάση, πού θά
σέ κάνει ὄχι μόνο τήν ἐπικράτεια πού ἔχεις τώρα νά
διατηρήσεις μέ ἀσφάλεια, ἀλλά ἀκόμη καί ἄλλη
19 μεγάλη νά ἀποκτήσεις χωρίς κίνδυνο; Ἀπορῶ καί μέ
αὐτούς πού διατηροῦν στρατιωτικές δυνάμεις καί
πού ἀπό τό ἕνα μέρος προσλαμβάνουν μισθοφορικά
στρατεύματα καί ξοδεύουν πολλά χρήματα, μολονό-
τι γνωρίζουν καλά ὅτι τά στρατεύματα αὐτά περισ-
σότερους ἔχουν βλάβει παρά σώσει ἀπό αὐτούς πού
βασίστηκαν ἐπάνω τους· ἀπό τό ἄλλο μέρος οἱ
ἄνθρωποι αὐτοί δέν προσπαθοῦν νά ἔχουν ἀγαθές

σχέσεις μέ τήν πολιτεία πού διαθέτει τόση δύναμη, ὥστε καί καθεμία πόλη καί ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα 20
πολλές φορές ὡς τώρα ἔχει σώσει.¹⁹ Ἔχε ἀκόμη
ὑπόψη σου ὅτι πολλοί βρίσκουν πῶς σωστά ἀποφά-
σεις πού φέρθηκαν μέ δικαιοσύνη στούς Θεσσα-
λούς²⁰ καί ὅπως ταιριάζει στό συμφέρον τους, παρό-
λο πού εἶναι ἄνθρωποι δυσκολομεταχείριστοι, ὑπε-
ρήφανοι καί γεμάτοι διχόνοιες. Εἶναι λοιπόν ἀνάγκη
νά προσπαθήσεις νά φερθεῖς καί σ' ἐμᾶς ἔτσι, γιατί
γνωρίζεις καλά ὅτι οἱ Θεσσαλοὶ ἔχουν τή χώρα, μά
ἐμεῖς ἔχουμε τή δύναμη παραπλήσια. Αὐτή τή δύνα-
μη κοίταξε μέ κάθε τρόπο νά τήν πάρεις μέ τό μέρος
σου. Γιατί εἶναι πολύ ὠραιότερο νά κατακτᾶς τή 21
φιλία μιᾶς πόλεως παρά τά τείχη της. Δέν εἶναι μόνο
ὅτι τά πολεμικά κατορθώματα προκαλοῦν τό φθόνο
ἀλλά καί οἱ ἄνθρωποι τά ἀποδίδουν στούς στρατιῶ-
τες. Ἄν ὁμως μπορέσεις νά ἀποκτήσεις τή φιλία καί
τήν εὐνοια μιᾶς πόλεως, ὅλοι θά ἐπαινέσουν τίς
προθέσεις σου.

Δικαιολογημένα ἐξάλλου μπορεῖς νά βασιζέσαι 22
σέ ὅσα ἔχω πεῖ γιά τήν πόλη μου. Γιατί θά ἀποδειχτεῖ
ὅτι δέν ἔχω συνηθίσει νά τήν κολακεύω στούς λόγους
μου, ἀλλά ἀντίθετα τήν ἔχω κατακρίνει²¹ περισσότε-
ρο ἀπό ὅλους, καί ὅτι δέ μέ ἐκτιμᾶ τό πλῆθος καί
αὐτοί πού κρίνουν ἀπερίσκεπτα τά πράγματα, ἀλλά
μέ παρεξηγοῦν καί μέ φθονοῦν, ὅπως ἀκριβῶς κι
ἐσένα. Σ' αὐτό μόνο διαφέρουμε ὅτι γιά σένα ἔχουν
αὐτές τίς διαθέσεις ἐξαιτίας τῆς δυνάμεως καί τῆς
εὐδαιμονίας σου, ἐνῶ γιά μένα, ἐπειδή προβάλλω
τόν ἰσχυρισμό ὅτι σκέφτομαι σωστότερα ἀπό αὐτούς
καί ἐπειδή βλέπουν ὅτι μαζί μου θέλουν περισσότε-

- 23 ροι νά συνδιαλέγονται²² παρά μέ αὐτούς. Θά ἤθελα ἀκόμη νά μᾶς εἶναι τό ἴδιο εὐκολο νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τή γνώμη πού ἔχουν σχηματίσει γιά μᾶς. Πάντως ἐσύ τώρα, ἄν θελήσεις, χωρίς δυσκολία θά τήν ἐξαλείψεις· ἐγώ ὁμως εἶμαι ἀναγκασμένος καί ἀπό τά γηρατεία καί ἀπό ἄλλους πολλούς λόγους νά μένω εὐχαριστημένος μέ τήν τωρινή κατάσταση.
- 24 Δέ νομίζω πώς χρειάζεται νά πῶ περισσότερο παρά μόνο αὐτό, ὅτι εἶναι ὠραῖο νά ἐμπιστευτεῖς τή βασιλική ἐξουσία καί τήν εὐδαιμονία πού ἔχεις στήν ἀγάπη τῶν Ἑλλήνων.

ΤΟ ΣΥΜΦΩΝΟ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ 337 π.Χ.

.....²⁶ |⁶ . . .
 "Ὁρκος. ὁμνύω Δία Γῆν Ἥλιον Ποσειδῶ Ἀ[θηνᾶ]-
 [ν Ἄρη θεοὺς πάντας καὶ πάσα]ς. ἐμμενῶ [..]
 [.⁸ καὶ οὐ λύσω τὰς συνθήκας τὰ[ς..]
 [.¹⁸ οὐδ]ἔ ὄπλα ἐποί[σω ἐ]
 [πὶ πημονῆι ἐπ' οὐθένα τῶν] ἐμμενόντων ἐν τ-
 [οῖς ὄρκοις (?) οὔτε κατὰ γῆν] οὔτε κατὰ θάλασ-
 [σαν οὐδὲ πόλιν οὐδὲ φρο]ύριον καταλήψομ-
 [αι οὐδὲ λιμένα ἐπὶ πολέ]μωι οὐθενὸς τῶν τ-
 [ῆς εἰρήνης κοινωνούντ]ων τέχνηι οὐδεμι-
 [ᾶι οὐδὲ μηχανῆι οὐδὲ τ]ῆν βασιλείαν [τ]ῆν Φ-
 (ἰλίππου καὶ τῶν ἐγγόν]ων καταλύσω δδὲ (sic) τὰ-
 [ς πολιτείας τὰς οὔσας] παρ' ἐκάστοις, ὅτε τ-
 [οὺς ὄρκους τοὺς περὶ τῆ]ς εἰρήνης ὤμνουν,
 [οὐδ' αὐτὸς οὐθὲν ὑπενα]ντίον ταῖσδε ταῖς
 [συνθήκαις ποιήσω οὐδ' ἄλ]λων ἐπιτρέψω εἰς
 [δύναμιν· ἂν δὲ τις ποιῆ τι] παράσπονδον πε-
 [ρὶ τὰς συνθήκας, βοηθήσω] καθότι ἂν παραγ-
 [γέλλωσιν οἱ ἀδικούμενοι (?)] καὶ πολεμήσω τῶ-
 [ι τὴν κοινὴν εἰρήνην (?)] παρ]αβαίνοντι καθότι
 [ἂν δοκῆ τῶι κοινῶι συνεδ]ρίωσι καὶ ὁ ἡγεμῶ-
 [ν παραγγέλη καὶ οὐκ ἐγκ]αταλείψω το[. . .]
 [.²³]
 . . [.⁸]

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τοῦ κείμενου τοῦ «Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων». Στὸ σύμφωνο αὐτὸ δέν πῆραν μέρος ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Κρήτη, τὰ «οὐδέτερα» ἑλληνικὰ κράτη. Ἡ ἐπιγραφή μὲ τὸ κείμενο βρέθηκε στὴν Ἀκρόπολη. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν. (Τὸ κείμενο κατὰ τὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τόμ. Γ₂, σελ. 94).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Στο έργο *Φίλιππος* (βλ. εισαγωγή).
2. Έννοεί τόν κίνδυνο πού διέτρεξε ό Φίλιππος νά σκοτωθεῖ στή σύγκρουση μέ τούς Ίλλυριούς.
3. Δηλαδή γιά τήν έκατρατεία έναντίον τῶν Περσῶν.
4. Ἡ εἶδηση ότι ό Φίλιππος φέρθηκε άπερίσκεπτα στή μάχη καί πληγώθηκε έκανε μεγάλη έντύπωση καί οί όπαδοί τῆς άντιμακεδονικῆς μερίδας στήν Ἀθήνα έλπισαν ότι ἦταν δυνατό νά σκοτωθεῖ κυνηγώντας τήν πολεμική δόξα.
5. Δεῖτε πῶς έκφράζεται ἡ ἴδια άντίληψη στους έλεγειακούς ποιητές Καλλίνο καί Τυρταῖο (στό βιβλίό σας Ἀνθολόγιο Λυρικῆς ποιήσεως).
6. Οἱ Ἀθηναῖοι άρχοντες καί τά μέλη τῆς Βουλῆς δέ στρατεύονταν, όσον καιρό κατεῖχαν τό άξίωμά τους. Ἡγεμόνες όμως όπως ό Φίλιππος ἢ ό Ἀλέξανδρος δέ θεώρησαν ποτέ ότι ό ἡγέτης πρέπει νά φροντίζει γιά τήν ασφάλειά του στή διάρκεια τοῦ πολέμου.
7. Τῆ φρουρά τοῦ Σπαρτιάτη βασιλιᾶ άποτελοῦσε ένα σῶμα άπό 300 ἰππεῖς. Ἐξάλλου σέ καιρό πολέμου τό στρατό συνόδευε μόνο ό ένας άπό τούς δύο βασιλεῖς πού εἶχε ἡ Σπάρτη.
8. Ὁ Κύρος ό νεότερος, πού θέλησε νά εκθρονίσει τόν άδερφό του Ἀρταξέρξη (401 π.Χ.). Ἐνῶ κέρδιζε τῆ μάχη, ρίχτηκε άπερίσκεπτα έναντίον τοῦ Ἀρταξέρξη καί σκοτώθηκε.

9. Οί Έλληνες μισθοφόροι (οί Μύριοι) πού είχε στην ύπηρεσία του ο Κύρος έζησαν μετά τό θάνατο του Κύρου σκληρές περιπέτειες.

10. Σ' αυτούς περιλαμβάνονται καί οί φιλομακεδόνες τής 'Αθήνας.

11. Βλ. σημ. άρ. 4.

12. Βλ. 'Υπέρ τής έλευθερίας των Ροδίων σημ. άρ. 5

13. Πρίν από τήν έκστρατεία έναντίον των 'Ιλλυριών, βλ. εισαγωγή.

14. 'Εταίροι· οί ίππεις πού αποτελούσαν τήν προσωπική φρουρά του βασιλιά τής Μακεδονίας.

15. Οί φιλομακεδόνες τής 'Αθήνας καί ίσως καί άλλοι πού έπαιρναν από τό Φίλιππο χρήματα γι' αυτό τό σκοπό.

16. 'Ο Φίλιππος παραπονιόταν ότι οί 'Αθηναίοι ρήτορες τόν συκοφαντούν.

17. 'Εννοεί όχι μόνο τούς αντιπάλους τής πολιτικής του Φιλίππου, αλλά καί όσους παρέσυραν τό λαό δημαγωγώντας.

18. Συχνά ή 'Αθήνα έδωσε άσυλο σέ έχθρούς του Φιλίππου ή έκανε συμμαχίες μέ πόλεις ή λαούς έχθρικούς πρός αυτόν.

19. 'Εννοεί τήν 'Αθήνα, πού μέ τίς μεγάλες νίκες στό Μαραθώνα, τή Σαλαμίνα, τίς Πλαταιές κτλ. έσωσε πράγματι πολλές φορές τήν 'Ελλάδα.

20. 'Η επέμβαση του Φιλίππου στη Θεσσαλία τό 352 π.Χ. καί ή εκδίωξη των τυράννων από τήν πόλη των Φερών είχε αποτέλεσμα νά ειρηνέψει ή χώρα ύστερα από πολλά χρόνια εμφύλιους άγώνες καί νά προσχωρήσει στη συμμαχία του Φιλίππου.

21. Στούς λόγους του *Περί ειρήνης* καί *'Αρεοπαγитικός* δ 'Ισοκράτης είχε άσκήσει αυστηρή κριτική γιά τήν πολιτική κατάσταση τής 'Αθήνας στόν καιρό του.

22. 'Η σχολή του 'Ισοκράτη είχε μεγάλη άκτινοβολία, όπως είναι γνωστό. (Βλ. καί εισαγωγή στην έπιστολή).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ. Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ	σελ.	5
Γ' ΟΛΥΝΘΙΑΚΟΣ	»	13
Εισαγωγή.....	»	13
Κείμενο.....	»	19
Σημειώσεις.....	»	34
ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ	»	43
Εισαγωγή.....	»	43
Κείμενο.....	»	49
Σημειώσεις.....	»	62
ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΙΣΟΚΡΑΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΦΙ- ΛΙΠΠΙΟΝ.....	»	69
Εισαγωγή.....	»	71
Κείμενο.....	»	75
Σημειώσεις.....	»	85

«Τά αντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐπίσημο στυλ τοῦ βιβλιοσήμου τοῦτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 19/46 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108)».

Ἔκδοση Α' 1981 (XI) Ἐπίσημα 190.000 Σύμβαση 3666/16-10-81

Ἐκτύπωση-Βιβλιοδεσία: ΧΑΡ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε.

